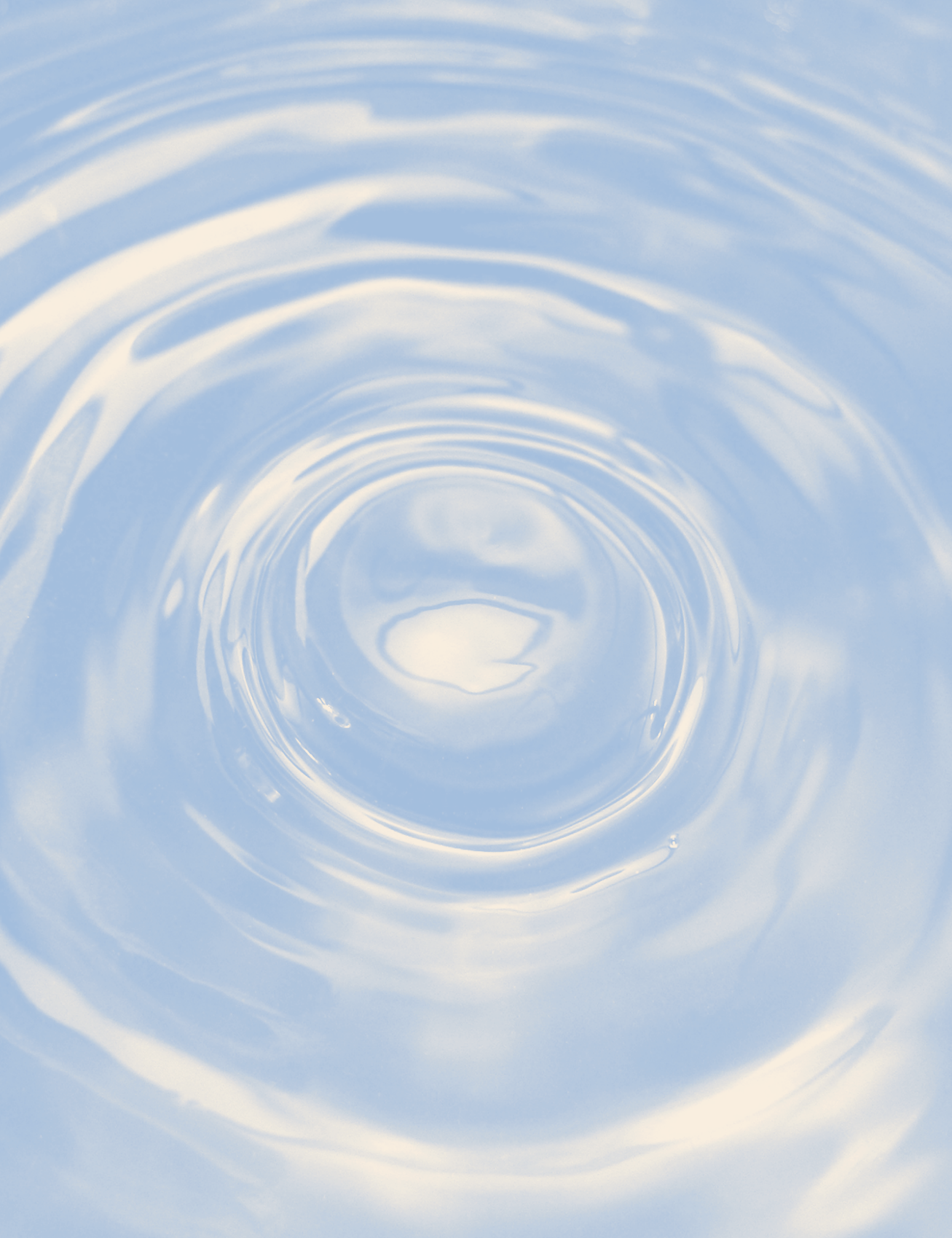

entoen.nu en verder

entoen.nu en verder

DE CANON VAN NEDERLAND

RAPPORT VAN DE COMMISSIE
ONTWIKKELING NEDERLANDSE CANON

Deel C

AMSTERDAM UNIVERSITY PRESS

Publicatie van de commissie Ontwikkeling Nederlandse Canon
www.entoen.nu

Deel A, B en C: © 2007 Frits van Oostrom | Stichting entoen.nu i.o.

ISBN 978-90-5356-139-3
NUR 688/840

Ontwerp: Kok Korpershoek
Druk: Drukkerij Romer, Schiedam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j^o het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoud

7	Woord vooraf bij deel C
8	Samenvatting
	HOOFDSTUK 1
11	De canon onthaald
	HOOFDSTUK 2
18	De canon herijkt
18	2.1 Logistieke minpunten
19	2.2 Inhoudelijke kritiek
19	Vensters
25	Concepten
32	2.3 Weging van weerklank
	HOOFDSTUK 3
35	De canon benut
35	3.1 Markt en maatschappij
36	3.2 Culturele sector
37	3.3 Onderwijs
49	3.4 Entoen.nu in de toekomst
51	Tot slot

53	Geraadpleegde literatuur
	BIJLAGE 1
62	Brief met vervolgopdracht
	BIJLAGE 2
65	Bijstellingen canonontwerp
66	A Herziene wandkaart
68	B Nieuw venster: Christiaan Huygens
70	C Nieuwe iconen: Beemster en Grachtengordel
71	D Herziene hoofdlijnen
78	E Lijst met errata deel A en B
	BIJLAGE 3
79	De vijftig vensters en de kenmerkende aspecten van de tien tijdvakken van de commissie De Rooy
	BIJLAGE 4
86	Lijst van evenementen en spreekbeurten
	BIJLAGE 5
88	Nogmaals: aanbevelingen
91	Illustratieverantwoording
92	Gebruikte afkortingen

Woord vooraf bij deel C

Ruim een half jaar na het verschijnen van het tweedelige rapport *entoen.nu – de canon van Nederland* presenteert de commissie Ontwikkeling Nederlandse Canon hierbij een hoofdlijnenreactie naar aanleiding van de respons die haar ontwerp heeft opgeroepen. (Daarmee gestand doend aan haar eigen aanbeveling nr. 30 uit deel A.)

7

17 mei 2007
Namens de commissie,

Frits van Oostrom
voorzitter

Samenvatting

8

- De canon is verwelkomd als een inspirerend fundament.
- Vervolgrapportage biedt gelegenheid tot bezinning en waar nodig herziening.
- Inhoud canon: nog steeds 50 vensters, maar Boekdrukkunst vervangen door Christiaan Huygens.
- Functie canon: scherpere erkenning van bindende werking, zowel op kennis- als op ideëel niveau.
- De canon van Nederland is voor de basisschool voldoende open naar het buitenland; internationale canon blijft intussen desideratum.
- Exempelwaarde canon – dat wil zeggen aandacht voor:
 - inhoud van het onderwijs,
 - cruciale rol van de docent,
 - algemene ontwikkeling als leerdoel,
 - wieden in overladen en versnipperd aanbod.

- Bij alle enthousiasme oppassen voor een typisch Nederlandse kwaal: sterk in plannen, zwak in uitvoering.
- Benutting in de markt: alle vertrouwen.
- Benutting in de culturele sector: veel goede signalen.
- Benutting in het onderwijs: doorpakken vereist.
- Betere instrumenten, met name voor basisonderwijs:
 - website verrijkt,
 - wandkaart-met-toebehoren,
 - extra lesmateriaal.
- Voortgezet onderwijs: canon als tegenwicht tegen verkokering en versnippering.
- Nascholing docenten als topprioriteit.
- Wordt vervolgd: stichting entoen.nu.

De canon onthaald

Al vóór de presentatie brak de ‘canonitis’ uit: vanaf het moment dat RTL Nieuws de uitzending van donderdagavond 12 oktober 2006 opende met de *scoop* “Canon van Nederland zal bestaan uit vijftig vensters; Pim Fortuyn zit er niet in”. Meteen meldden zich boze commentatoren voor de camera’s, wier kennis van de canon op dat moment slechts uiterst partieel en via via kon zijn. Dit veranderde met de officiële presentatie, op maandagmiddag 16 oktober op het Gymnasium Novum in Voorburg. Een massieve en ook dikwijls inhoudelijk krachtige stroom reacties barstte los.¹ Zowel geschreven als audiovisuele media gonsden dagenlang van “Een canon die geen wet wil zijn” (*NRC Handelsblad*) en “En nu nog geschiedenis van de wereld” (*de Volkskrant*).² Redactionele hoofdartikelen, columnisten en opinieleiders waren in het algemeen opmerkelijk positief.³ Maar natuurlijk klonken er ook kritische geluiden, zowel over het canon-concept als zodanig als over – en dat vooral – de keuze van de vensters.⁴ Daarover nader in het volgende hoofdstuk.

11

Intussen trok de nieuwe website *entoen.nu* in de eerste dagen meer bezoekers dan *www.canonvannederland.nl* in een heel jaar had gehad, en het discussieforum en de reactieboxen per venster liepen vol met doorgaans zeer

- 1 De receptie van de canon is inmiddels zelf al onderwerp van onderzoek geworden, zie Vermeulen 2007 en ook Dudok van Heel e.a. 2007.
- 2 In de kranten o.m. Van den Berg 2006; Duursma 2006; Gerrits 2006; Hoomans 2006; Oomen & Van de Sande 2006; Van Soest 2006; Smeets 2006. Op radio en televisie in de (jeugd)journaals en bij uiteenlopende programma’s als *Random 10*, *Stand.nl*, *Nova*, *De wereld draait door*, *Met het oog op morgen*, *Pauw & Witteman*, *Casa Luna*, *Buitenhof*, *Mooi weer De Leeuw* en *Koefnoen*.
- 3 O.m. Asscher; Van Baar; Benali; Doorman; Goedkoop; Smalhout; Stiphout; Wesseling (allen 2006). Hoofdartikelen van o.m. *NRC Handelsblad* (16-10-2006), *de Volkskrant* (17-10-2006), *De Gelderlander* (18-10-2006). Columnisten: Abrahams; Blokker; Bril; Van Doorn; Ety; Van Erven Dorens; Franke (allen 2006).
- 4 O.m. hoofdartikel *Trouw* (17-10-2006); Van Deursen 2006a; Van Doorn 2006; Grever 2006; Grever e.a. 2006; Kuitenbrouwer 2006; Obbink 2006a; Slager 2006a.

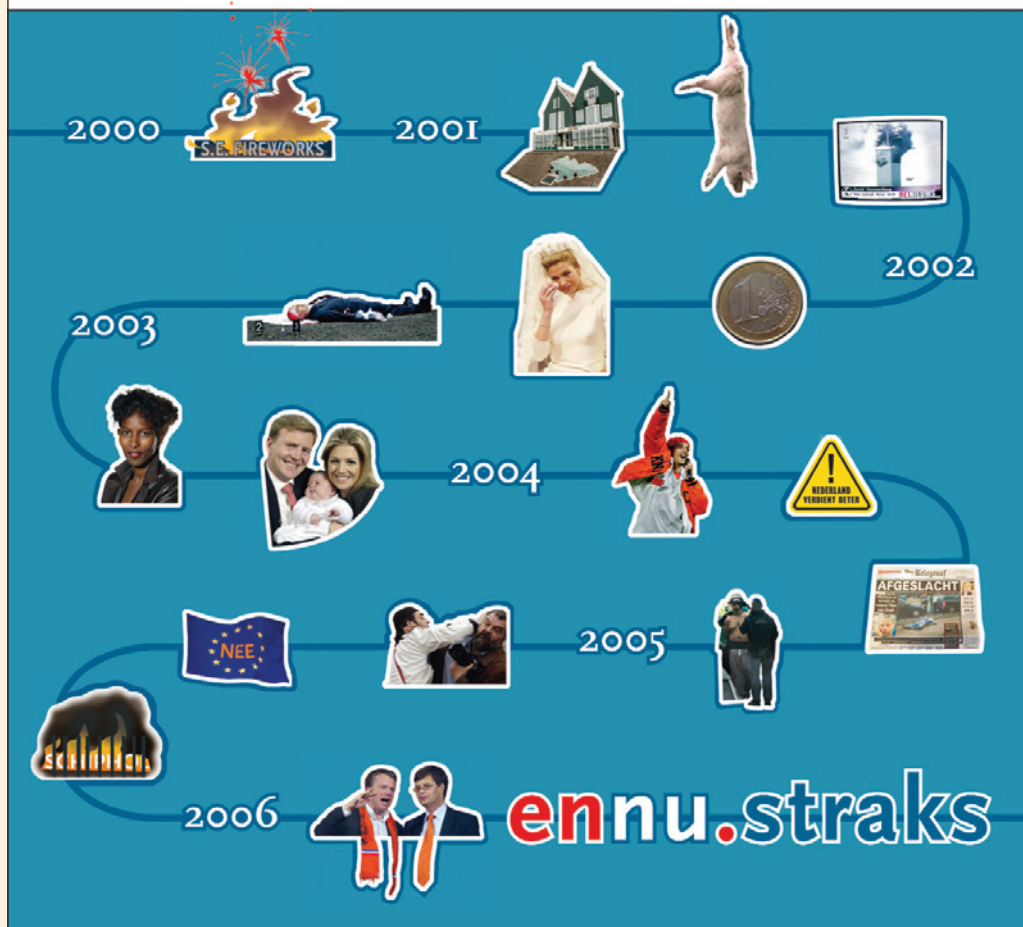
Zijn we niet iets vergeten?

2004

De Journalist

3 november 2006 | jaargang 111 | nr. 18

KRANTENORLOG

Tweestrijd
binnen PCM

EMBEDDED

Schieten op
de journalist

WEER EEN JAAR NA

De moord op
Theo van Gogh

HET BUREAU

De flexplek
in opmars

betrokken bijdragen.⁵ Adverteerders haakten erop in, illustratoren en cartoonisten grepen hun kans, besturen (van de gemeente Amsterdam tot de provincie Fryslân) gaven opdracht tot een eigen canon. In Illinois (USA) kruiste een *Environmental Systems Analyst* met Elburgse wortels op virtueuze wijze de vijftig Nederlandse canonvensters met Google Earth.⁶

Her en der in den lande grepen bovendien groepen en individuen de verschijning van de canon aan om eigen, lokaal of thematisch georiënteerde canons te ontwerpen, in vaak uiterst creatieve en inhoudrijke formats. Zo werd en wordt er sinds oktober 2006 aan tal van lokale canons gewerkt,

5 In de periode van 16 oktober 2006 t/m 25 april 2007 heeft www.entoen.nu 450.000 bezoeken gehad vanaf ruim 200.000 computers. De eerste 100.000 bezoeken vielen in de eerste volle week (16 t/m 23 oktober 2006). Sindsdien trekt de site rond de 2000 bezoeken per dag. Bijna 65% van de bezoekers vindt de site door direct de URL www.entoen.nu in te typen, 35% arriveert via een link vanuit een andere website.

6 David LePoire, *Argonne*, IL, USA. Zie www.entoen.nu in de rubriek *Actueel*.

variërend van provinciale (zoals Noord-Brabant, Zuid-Holland, Overijssel, Fryslân), regionale (het Groene Hart, Canon van het Noorden) tot plaatselijke canons (onder meer Den Haag, Leiden, Amsterdam, Harderwijk, Tilburg).⁷ Ook zagen verschillende thematische canons het licht, zoals die van ‘Sociaal Werk’, een ‘Banencanon’, een ‘Relicanon’, een ‘Jongerencanon’ en natuurlijk de ‘Bètacanon’ waarover verderop meer.⁸

En laat het belangrijkste in deze opsomming dan maar het laatst genoemd worden: ook in het onderwijs werd het canonontwerp dankbaar ontvangen. Diverse scholen meldden zich met het dringende verzoek om extra wandkaarten; docenten stuurden hun ‘canonieke’ lesmateriaal toe; talrijke leerlingen vroegen via de website om nadere informatie omdat ze doende waren de vijftig vensters te onderzoeken; de voorzitter van de Onderwijsbond CNV verwelkomde het initiatief in haar column.⁹

Een half jaar na dato is deze stroom nog allesbehalve opgedroogd. De georganiseerde werelden van onderwijs en cultuur hebben – begrijpelijk – meer tijd genomen om ons rapport te bestuderen en zijn met een grondige reactie gekomen. We zijn bedeed met officiële reacties van vakverenigingen en -instellingen als VGN, IVGD, KNHG, Levende Talen en Erfgoed Nederland – de meeste van de daarin aangedragen op- en aanmerkingen komen in het vervolg aan de orde. Uiteenlopende partijen borduurden op de canon voort. Het *Klokhuis* maakte een plan voor vijftig programma’s rond de vensters; het CITO nam het initiatief tot toetsontwikkeling; Fokke en Sukke stelden hun historische canon vrij aan het onderwijs ter beschikking.¹⁰ En het canonbegrip

- 7 Deze canonexplosie wordt o.m. opgemerkt door Van Lieshout 2006; Van Gruijthuijsen 2006; Derks 2007; Slager 2007. Zie voor Fryslân: Huisman 2007; Zeeland: Antonisse 2006; Brabant: Bijsterveld 2006, Naaijken 2006; Noordelijke provincies: Taffijn 2006, Brandsma & Duijvendak 2007; Overijssel: Van Heel 2006; Groene Hart: Verdouw 2006, Maas 2007; Amsterdam: Rijksbaron & Verkerk 2006; Den Haag: Roggeveen 2006; Leiden: Schoonhoven 2006, Simons 2006; Naarden/Bussum: Scherder 2007; Oegstgeest: Schoonhoven 2006a. Zie op www.entoen.nu de rubriek *Andere canons*.
- 8 Zie voor de Relicanon Van der Weiden 2007. De overige genoemde zijn toegankelijk via de rubriek *Andere canons* op www.entoen.nu.
- 9 Reacties uit de praktijk o.m. in Duijf & Naaijken 2006; Meulema 2006; Bouma & Walters 2006; Obbink 2006 en Van Beek 2006. Voorzitter onderwijsbond CNV: Barth 2006. Uit een TNS NIPO-onderzoek dat in oktober 2006 werd uitgevoerd in opdracht van de Onderwijsraad (2006) bleek dat 70% van de onderwijzers in het basisonderwijs de canon meteen nuttig vond voor het eigen lesgeven; in het voortgezet onderwijs lag dat percentage op 81%.
- 10 Voor Fokke & Sukke zie Reijnd, Geleijnse & Van Tol 2007 en www.catullus.nl. Voor *Het Klokhuis* en CITO zie § 3.2/3.

zelf, tot voor kort alleen aan ingewijden als vakterm bekend, ligt inmiddels makkelijk in de mond (al hoort men af en toe nog *de* of zelfs *het canón*). Uit alles blijkt dat de canon in enkele maanden tijd tot een betekenisvol fenomeen is uitgegroeid, en tot een wijze van beschouwen en presenteren waarin velen zich herkennen en mogelijkheden zien (ook commerciële). Hetgeen voor onze commissie aansporing te meer is nog eenmaal zelf stil te staan bij de weerklank die ons ontwerp heeft opgeroepen, onze visie te heroverwegen en waar nodig bij te stellen. Daartoe heeft de commissie trouwens al bij de aanbidding opdracht gekregen van de minister van Onderwijs.¹¹

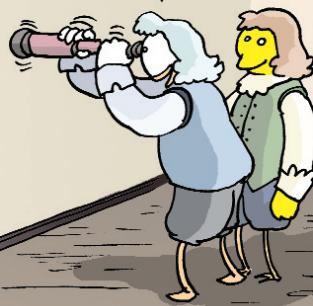
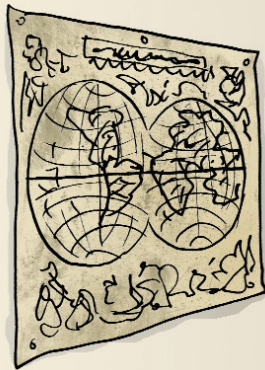
16 Het beste vertrekpunt voor deze reprise bieden de minpunten in het proces en de inhoudelijke kritiek.

¹¹ Zie de brief van mevr. Maria van der Hoeven in Bijlage 1.

FOKKE & SUKKE

ZIJN ZWAAR ONDER DE INDRUK VAN DIE BLAEU

KIJK!! JE KUNT
TOT OP STRAATHNIVEAU
INZOOMEN!

RGVVB

De canon herijkt

2.1 Logistieke minpunten

18

Door een combinatie van tijdsdruk en een ver doorgevoerde embargoregeling lag het commissierapport op de dag van de presentatie nog nergens in de winkel. Daags erna kwam de verspreiding via Postbus 51 mondjesmaat op gang, maar het duurde minstens twee volle weken voordat elke boekhandel die een bestelling had geplaatst ook daadwerkelijk van exemplaren van het canonrapport was voorzien. Dat het rapport niet via het Centraal Boekhuis aan de boekhandel werd uitgeleverd, bleek een serieuze hindernis voor de publieke zichtbaarheid en verkrijgbaarheid ervan. De commissie heeft dit zeer betreurd. Gevoelig bijeffect van deze zwakke verspreiding was dat nogal wat reacties op de canon alleen afgingen op de kaart zoals de krant die had gebracht. Dat had onder meer tot gevolg dat weleens werd miskend dat het in deze canon gaat om meer dan vijftig losse items, en dat de canon eerst en vooral bedoeld is voor het basisonderwijs en dus voor jonge kinderen.¹²

Een tweede gevoelig minpunt is het feit dat de kaart tot nu toe uitsluitend als gevouwen A2-formaat poster bij het rapport verkrijgbaar is geweest, maar nog niet als losse wandkaart, laat staan in een formaat en uitvoering die in de klas (of elders) zouden kunnen floreren. Verschillende scholen hebben zich bij de commissie gemeld met de vraag waar zij kaarten konden bestellen om met de canon aan de slag te gaan. We moesten hen vooralsnog teleurstellen.

Gelukkig hebben beide nadelen hun voordeel. Met de verschijning van dit ‘deel C’ wordt het complete drieluik van ons rapport goed via de boekhandel verspreid. Ook de kaart zal binnenkort prima verkrijgbaar zijn, en wel in de herijkte, herziene en verbeterde versie. (In § 2.3 en 3.3 gaan we hierop nader in.)

¹² Dit geldt bijv. voor het merendeel van de hooglerarenreacties die gepubliceerd werden in het Utrechtse *Ublad* van 2 november 2006 (www.ublad.uu.nl/canon). Zie echter ook de genuanceerde reactie van Peter Nissen in Van Walstijn 2007, p. 5. Overigens is het rapport door OCW wel direct aan alle scholen toegezonden.

2.2 Inhoudelijke kritiek

2.2.1 Vensters

Zoals te verwachten viel, ging de eerste heftige aandacht uit naar deel B van ons rapport: de concrete inhoud van de canon, zoals vervat in de wandkaart en de vijftig vensters. De commissie kreeg vrijwel onmiddellijk een aantal voorstellen voor subtiele maar waardevolle correcties op de voorgelegde teksten, met betrekking tot woordkeus, jaartallen of feitelijke onduidelijkheden.¹³ De beknoptheid van de canon, met zijn zeer strenge selectie, maakte dat maar weinig van de vijftig items overbodig werden geoordeeld maar des te meer dat men bepaalde favorieten miste.

19

Bekritiseerde vensters

Wie de kritiek in de media en via de reactieboxen bij de vijftig vensters op *entoen.nu* beziet, merkt dat er feitelijk maar weinig door de commissie voorgestelde vensters onder vuur worden genomen.¹⁴ En als er een venster door iemand als ongewenst of overbodig wordt betiteld, klinken er in de meeste gevallen ook tegengeluiden waarin de keuze juist wordt toegejuicht. Deze tweeledigheid geldt bijvoorbeeld het venster Srebrenica, dat zowel uitgesproken voor- als tegenstanders opriep. Sommigen doen Srebrenica af als een voor de totale Nederlandse geschiedenis onbelangrijk incident, maar elders wordt deze keuze als moedig en belangrijk geprezen.¹⁵

De keuze voor het venster Annie M.G. Schmidt werd door velen als een onverwachte en meestal welkome verrassing beschouwd.¹⁶ Uit een enquête

¹³ Zie de lijst met errata in bijlage 2e.

¹⁴ Zie o.m. VGN 2007.

¹⁵ Kritiek o.m. in Van der Kooij 2006 en Van Haperen 2006-2007. Mw. Hieke Sniijders-Borst stelt in een ingezonden stuk in *Trouw* (20-10-2006) voor om Srebrenica als “afschuwelijke gebeurtenis [...] met blijvend immens leed voor de nabestaanden daar, maar voor Nederland is het een incident, geen historisch hoogte- of dieptepunt” te vervangen door ‘Geboorteregelsvrijheid voor vrouwen’. Bijval voor het venster Srebrenica kwam onder meer uit het buitenland: de Deense cultuurwetenschapper Torben Lundbaek, criticus van de Deense kulturkanon, toonde zich in de wandelgangen enthousiast over de Nederlandse canon, die hij – onder meer op grond van Srebrenica – herkende als “een Nederlandse geschiedenis die deel is van een Europese geschiedenis”. Zie ook Brill 2006.

¹⁶ Zie o.m. De Vries 2006; Franke 2006 en de enthousiaste bijval van Kees van Kooten tijdens de Boekenweek 2007. In Van der Schans 2007 wordt Annie M.G. Schmidt echter geofferd voor een venster ‘Baas in eigen buik’.

van *Historisch Nieuwsblad* bleek echter dat lezers van dat blad Annie (en trouwens ook Anne Frank!) zouden willen verwijderen.¹⁷ Dat de canon daarmee twee van haar drie vrouwelijke iconen zou verliezen, leidde echter in de wandelgangen weer tot verontwaardigde reacties.¹⁸

Voorts zijn er vraagtekens geplaatst bij Boekdrukkunst (als zijnde een niet-Nederlandse vinding) en Buitenhuizen, wat door sommigen als een te smal venster werd gezien.¹⁹ Volgens kenners openen de Buitenhuizen echter bij uitstek het venster op de achttiende eeuw, en werden zij in hun eigen tijd door erudiete buitenlandse bezoekers als een opvallend kenmerk van Nederland beschouwd: 's lands burgerlijke welvaart ten top.²⁰

20

Het venster Spinoza is wel als een didactisch obstakel gebrandmerkt omdat er te weinig mogelijkheden zouden zijn om het in het basisonderwijs en ook op het vmbo te openen.²¹

Ook werden vraagtekens geplaatst bij Eise Eisinga, niet alleen vanuit de bètahoek – waarover aanstonds –, maar ook door de lezers van *Historisch Nieuwsblad*.²² Een onderwijzeres uit Den Bosch onthaalde Eisinga echter met open armen: in haar groepen 3-4 vertelt zij jaarlijks over zonnestelsel en planeten, waarvoor Eisinga's planetarium naar haar zeggen voortaan een ideaal vertrekpunt biedt.²³

Dit alles – en uiteraard was er nog meer – moge illustreren dat er naast kritiek vooral waardering of op zijn minst begrip bestond voor het merendeel van de keuzes die de commissie had gemaakt, als ook voor het tableau als geheel.²⁴

17 Van Haperen 2006-2007. Overigens blijkt uit deze enquête onder 300 *HN*-lezers dat 79% de canon als een aanwinst beschouwt.

18 Zo werkt het tijdschrift *Opzij* vanwege het magere aantal vrouwen in de canon juist aan een Vrouwencanon (www.opzij.nl/opzij/show/id=31057).

19 Voor Boekdrukkunst zie o.m. de reactiebox bij dat venster op www.entoen.nu. Voor Buitenhuizen zie o.m. Kuitenbrouwer 2006 en Van der Schans 2007.

20 Vgl. De Jong 1993, par. 5.1.

21 Zie o.m. Obbink 2006a; Van der Kooij 2006 en Van der Schans 2007. Om tegemoet te komen aan deze moeilijkheid, zal het venster Spinoza op www.entoen.nu worden voorzien van een concrete uitwerking voor het basisonderwijs.

22 Van Haperen 2006-2007.

23 Seller 2007, p. 21.

24 Wesseling 2006 zei over de selectie van vijftig: "Over deze keuze kan nauwelijks discussie bestaan. Ze is gebaseerd op een breed gedeelde consensus en dat hoort ook zo." Inmiddels heeft overigens Wilma Cornelisse een alternatieve canon ontworpen volgens een heel ander concept: Cornelisse 2007.

Gemiste vensters

Zeer veel langer dan de lijst met bekritiseerde vensters is de reeks items die men miste – begrijpelijk genoeg, gezien de beperkte omvang van ons ontwerp. De lijst met desiderata groeide via het discussieforum en de media dan ook snel aan. Voor gewenste vensters werden zulke diverse suggesties aangedragen als Geboortebeperving, Heineken, Groen van Prinsterer, Kruis-tochten, Hollandse waterlinie, Sweelinck, Johan Cruijff, Cornelis Drebbel, D66 en talloze meer.²⁵ Dat Pim Fortuyn geen eigen venster had, leidde aanvankelijk tot verontwaardiging en vraagtekens.²⁶ Maar anderen vonden het ontbreken van Fortuyn (en Theo van Gogh) volop verdedigbaar; Geert Mak sprak in dit verband over gebeurtenissen die zo recent zijn dat ze tot de journalistiek behoren en nog niet tot de geschiedenis.²⁷ Inmiddels lijkt op dit punt grotendeels consensus bereikt.

Breder en aanhoudender klonken de geluiden dat de bètacultuurwereld in de canon stiefmoederlijk behandeld was. Met het venster Eise Eisinga zijn de wis- en natuurwetenschappen onvoldoende bedeed, zo betoogden onder meer Robbert Dijkgraaf en Louise Fresco. Belangrijke bètawetenschappers als Christiaan Huygens, Antoni van Leeuwenhoek en de Nederlandse Nobelprijswinnaars van rond 1900 werden door sommigen pijnlijk gemist. Een en ander leidde tot de ontwikkeling van een afzonderlijke bètacanón in 52 vensters, die momenteel in wekelijkse afleveringen in *de Volkskrant* verschijnt.²⁸ De commissie verheugt zich over dit initiatief, dat zij liefst nog eens zag uitgebreid tot een volwaardige canón van de Nederlandse wetenschap (immers: ook Huizinga en de Tinbergens ontbreken in de canón). Aldus wordt aandacht gevraagd voor een domein dat de historisch-culturele

- 25 Suggesties o.m. in Blokker 2006; Van Deursen 2006; Plasterk 2006, in het discussieforum op www.entoen.nu en de bijdragen aan de NOS Headlines Jongerenanon op www.nosheadlines.nl/forum.php/list_messages/5656. Zie ook Boorsma 2006; Borst 2006; Kamps 2006.
- 26 In *De Telegraaf* en *Algemeen Dagblad* werd het ontbreken van Fortuyn breed uitgemeten en ook in de hoofdartikelen in *de Volkskrant* en *Trouw* werden vraagtekens gesteld bij zijn ontbreken (allen 17-10-2006; zie ook Tak 2006). Op www.entoen.nu heeft Fortuyn overigens wel zijn eigen vertakking: zie het venster Patriotten.
- 27 Geert Mak in het *Radio 1-journaal* op 16-10-2006. Zie ook Breedveld 2006.
- 28 Dijkgraaf & Fresco 2006. Zie ook Engels 2006 en Smits 2006, die zelf een canón van de natuurwetenschappen samenstelde. De startverklaring van de bètacanón in Dijkgraaf e.a. 2007. Reeds op 22 oktober 2006 liet in het tv-programma *Buitenhof* de toenmalige columnist Ronald Plasterk zich in vergelijkbare zin uit; in de uitzending van 7 januari 2007 presenteerde hij het verse ontwerp voor de bètacanón.

canon nooit in deze omvang en diepgang zou kunnen, noch zou moeten willen, bestrijken. Overigens was de representatie van bèta en techniek in deze canon – zeker als men in aanmerking neemt dat die primair bedoeld is voor het basisonderwijs – beslist steviger dan de beeldvorming soms wilde, met vensters over waterbeheer, energiewinning, de televisie en, via het venster Eisinga, vertakkingen naar, met zoveel woorden, ‘Boerhaave en de medische wetenschap’ en ‘Lorentz en andere Nederlandse Nobelprijswinnaars’. Toch voelt de commissie zich aangesproken door de wens de bètacultuur prominenter te representeren. Waarover nader verderop.

Een ander onderwerp dat veelvuldig werd gemist is de verzuiling.

22

De keuze om de verzuiling retrospectief vanuit het venster Veelkleurig Nederland te introduceren wordt niet altijd opgemerkt en in elk geval niet altijd als afdoende gezien.²⁹ De commissie blijft niettemin bij haar opvatting dat een in hoge mate abstract begrip als verzuiling in het basisonderwijs het beste vanuit het heden benaderd kan worden: wat is er nu (nog) zichtbaar aan verzuiling? Dat kan prima als terugblik vanuit het venster Veelkleurig Nederland; maar zie ook hier nog verderop.³⁰

Vanuit christelijke kring werd luide betreurd dat de invloed van het christendom leek te stokken bij het venster Statenbijbel 1637.³¹ Dit leidde onder andere tot een ‘canon voor het christelijke onderwijs’ die in februari 2007 werd gepresenteerd, en waarin een negental vensters van de Canon van Nederland was vervangen door andere.³² De commissie heeft alle respect voor de grondige en serieuze wijze waarop deze alternatieve canon werd ontworpen, maar zou het niettemin bijzonder betreuren als deze zou gaan fungeren als de op christelijke scholen vigerende canon van Nederland. Onze commissie heeft immers gepoogd een (compacte) canon te ontwerpen voor alle Nederlanders.

29 Zie o.m. Van Baar 2006; Van Soest 2006; Van der Schans 2007.

30 De vensters Einde van de kinderarbeid en Veelkleurig Nederland zijn voor het voortgezet onderwijs voorzien van vertakkingen naar onder meer schoolstrijd en verzuiling.

31 Zie o.m. Van Deursen 2006 en 2006a; Spijkerboer 2006; Van den Berg & Van Soest 2007; Van Walstijn 2007a; NKSR 2007.

32 Van der Schans 2007. *Gesloten vensters*: De grachtengordel; Eise Eisinga; Spinoza; Buitenhuisen; Annie M.G. Schmidt; De gasbel. *Nieuwe vensters*: Sint-Janskathedraal; Stadhouders Willem III; Anthonie van Leeuwenhoek; De Schoolstrijd; Tweede Vaticaans Concilie; Baas in eigen buik. *Gewijzigde vensters*: De Beeldenstorm, in: De hagepreek; Napoleon Bonaparte, in: Lodewijk Napoleon; Srebrenica, in: De blauwhelm. Zie ook: Gulpen 2007; Van den Berg & Van Soest 2007; Harinck 2007; De Fijter 2007. Breedveld 2006a is overigens uitgesproken positief over het venster Beeldenstorm.

Dat daarin vanuit bepaalde perspectieven of levensbeschouwingen allerlei ontbreekt, is onvermijdelijk. Bovendien wil de commissie het weten beïnvloeden, niet het denken. Het staat elke denominatie vrij om deze basis uit te breiden in de richting van de eigen oriëntatie. De commissie kan zich dan ook het beste vinden in het minderheidsstandpunt dat prof. Harinck in het christelijke canonproces innam, met zijn overtuiging dat ook levensbeschouwelijk geschiedenisonderwijs heel wel kon werken via de bestaande vijftig vensters. Of zelfs, zoals Harinck zei: “Wie het christelijk geschiedenisonderwijs wil redden moet [...] deze canon omhelzen.”³³

Onvoldoende samenhang

23

Wisselende reacties waren er op de onderlinge samenhang van de vijftig vensters, die volgens sommigen al te eclecticisch waren en ogenschijnlijk door niet meer dan een dunne tijdlijn met elkaar verknoopt, zonder al te veel interne samenhang.³⁴ Prof. Piet de Rooy sprak van “vijftig losse aardappelen in een zak: de ene aardappel lijkt even voedzaam als de andere, maar daarmee [zijn ze] ook nogal inwisselbaar.”³⁵ Waarom niet, rechtlijniger, gekozen voor vijftig personen of vijftig gebeurtenissen? En dan: is het historische belang van Annie M.G. Schmidt niet van heel andere orde dan van Karel de Grote, en de Rietveldstoel niet iets volkomen anders dan de Watersnood? Aan de andere kant waren er scribenten die het ontwerp juist als aantrekkelijk gevarieerd en afgewogen beschouwden.³⁶

Naar onze indruk wijst de betrekkelijk spaarzame kritiek op onze zo opzichtig diverse canon erop dat de geschakeerdheid in de vensters qua onderwerp, sfeer, icoon en ook wel moeilijkheidsgraad – van Annie tot Baruch – per saldo vaker wordt gewaardeerd dan betreurd. De commissie staat dan ook nog steeds op het standpunt dat het feit dat de vensters juist niet allemaal uit hetzelfde hout werden gesneden, de aanlokkelijkheid van deze canon ten goede komt en waarschijnlijk zelfs de legitimiteit ervan. De canon van Nederland zal wat ons betreft eclecticisch zijn of niet zijn. Elke poging om een zogenaamd eenduidig stramien in de canon aan te houden is namelijk:

33 Harinck 2007.

34 O.m. Bouma 2006a; Van Empel 2006; Breedveld 2006; Van Doorn 2006; De Jong 2006.

35 Piet de Rooij in een voordracht voor de KNHG-discussiemiddag ‘Canon ter discussie’ op 16 februari 2007.

36 O.m. Gunst 2006; Van der Schans 2006; De Vries 2006; Bouma 2006; Cultuurredactie 2006; Kort 2006; Lamberink 2007; Polak 2007.

MENNO HURENKAMP

Nederland heeft nooit bestaan

24

We beginnen deze mooie dag met een korte voordracht uit de bundel *Open deuren*. Deze keer voorgedragen door Marco Pastors, voorheen moslim-basher en tegenwoordig wegwijvend politicus te Den Haag. 'Het is een schande dat Pim Fortuyn niet in de canon staat.' Vriendelijk dank voor dit pareltje van een open deur. Het aardige van zo'n lijstje is nu juist dat het dingen bevat die blijvende indruk maken. Dankzij het amateuristische politieke optreden van nieuw 'klein' rechts wordt die kans voor Fortuyn steeds kleiner. Pastors is een van de mannen die 'de erfenis van Fortuyn' verprutst hebben tot een luizige twee zeteltjes. Dat hij jammert dat Fortuyn eigenlijk de plek van, zeg, Willem Drees moet hebben is, zeg, opmerkelijk.

De canon bestaat uit vijftig kort omschreven hoogtepunten uit de vaderlandse geschiedenis. Eerst twee manco's, dan een cijfermatige analyse. Er zit geen muziek in, zoals al opgemerkt op het levendige canon-internet-discussieforum. Geen Sweelinck, geen Concertgebouworkest. En, ongetwijfeld mede namens Marco Pastors, geen André Hazes! *Frisia non cantat*, de Fries zingt niet, noteerde de Romein Tacitus en deze canon bevestigt dat. Tweede manco: met deze hoogtepunten op schoot zul je nooit begrijpen waarom Nederland in de twintigste eeuw zo verslingerd is geraakt aan Amerika. Dat moet rechtgezet.

Dan de analyse. Van de achttien mensen die in de lijst voorkomen, zijn er zes niet in Nederland geboren, maar wel in bijvoorbeeld Duitsland (zoals Willem van Oranje en Anne Frank). Enkele andere van die zes

hadden zelf nooit veel met Nederland van doen (zoals Napoleon of Karel de Grote). Van de twaalf die wel van Hollandse bodem stammen, waren er vijf om allerlei redenen zo reislustig of kosmopolitisch dat je ze ook aan een ander land of aan de zee kunt toeschrijven. Het zijn Erasmus, Hugo de Groot, Michiel de Ruyter, Spinoza, Vincent van Gogh. De paar echte Nederlanders in de canon zijn: Annie M.G. Schmidt, Willem Drees, Aletta Jacobs, Willem I, Rembrandt, Eise Eisenga en Floris V.

Als je de overige 32 hoogtepunten naloopt zie je dat precies de helft niet tot Nederland beperkt bleef, maar 'gebeurde' in Europa of elders. Hunebedden, de Romeinse grens, Hanzesteden, slavernij, spoorlijnen, dekolonisatieprocessen of Tweede Wereldoorlog vind je overal om ons heen. De Duitsers, de Belgen, de Engelsen en de Fransen zouden zich er moeiteloos in herkennen – als ze zich niet zelfs eigenaar van een gebeurtenis achten, zoals de Duitsers de boekdrukkunst claimen en de Belgen zich afvragen wat wij zeuren over de Eerste Wereldoorlog. Van 'hebban olla vogala', de Beemsterpolder, de Republiek, kunstenaarsgroep de Stijl of Srebrenica kun je met enige reden zeggen dat het echt Nederlandse voorvallen zijn.

Samen met die zeven echte Nederlanders maken die zestien echt Nederlandse gebeurtenissen nog niet de helft van onze canon uit. Meer dan de helft van onze geschiedenis delen we dus met de rest van de wereld. Nederland als een afgebakende eenheid, een land met een eigen en herkenbare identiteit, heeft een volkomen ondergeschikte rol gekregen van de canoncommissie. Voorzitter Frits van Oostrom steekt een grote intellectuele middelvinger op naar iedereen die met Rita Verdonk en een bord stampot op schoot herinneringen wil ophalen aan een goede oude tijd, toen we gezellig onder elkaar waren. Sorry mensen, die tijd was er nooit. Het is oud nieuws, maar dat mag je historici zeker niet verwijten.

- vanuit didactisch oogpunt onverstandig, want al spoedig te monochroom (bijvoorbeeld bij het presenteren van vijftig personen);
- vanuit principieel oogpunt twijfelachtig, want al gauw te eng en blikvernuwend.

Bij dit alles vermoedt de commissie dat de hoofdlijnen die het canonontwerp flankeren, nog onvoldoende zijn opgemerkt en gewaardeerd als het achterliggende bouwwerk waarin de vijftig vensters zitten ingeraamd.³⁷

2.2.2 Concepten

‘Hollandocentrisme’

Bij de start van het commissiewerk in 2005 waren er al kritische geluiden over het feit dat een canon van Nederland welhaast onvermijdelijk verenging zou betekenen in tweeledige zin: als scherm dat het zicht van de leerling op de wereld buiten Nederland zou inperken en als koren op de molen van nationalistische sentimenten. Deze kritiek werd ook na publicatie van het canonontwerp nog wel gehoord: sommigen hadden gewenst dat er in de canon meer ‘van buiten naar binnen’ zou zijn gekeken.³⁸ Maar van minstens zoveel kanten werd gesignaleerd dat dit ontwerp juist volop zicht biedt op de Europese en wereldgeschiedenis.³⁹ Dat Nederland bij dat alles punt van uitgang is – zie alleen al de bedeling van respectievelijk Eerste en Tweede Wereldoorlog – is volgens de commissie alleszins verantwoord omdat zelfs wereldgeschiedenis het niet zonder enigerlei perspectief kan stellen, maar het is vooral een didactische keuze. Op de basisschool, voor jonge kinderen, kunnen geschiedenis en cultuur het best vanuit de eigen omgeving aanvangen.⁴⁰

37 Zie deel B, p. 110-116. De commissie heeft de gelegenheid van deze narapportage aangegrepen om deze hoofdlijnen sterker en scherper aan te zetten: zie hierachter bijlage 2d.

38 Zie o.m. Stuurman 2006; discussiebijdrage over het beeld van Nederland buiten Nederland door Wim Manuhutu, in Felix Meritis 9-11-2006.

39 Zie o.m. Smeets 2006; Hurenkamp 2006; Van den Boogaard 2006 en noot 14. Vgl. de aanbeveling in KNAG 2007 om interdependentie en multiperspectiviteit voor de vakken aardrijkskunde en geschiedenis nader uit te werken.

40 Leraren in het voortgezet onderwijs (zie o.m. VGN 2007) waarschuwen voor een te sterke Nederlandse inslag door het beslag dat de canon gaat leggen op de onderwijstijd. Het is daarom goed hier nog eens te beklemtonen dat, als kinderen in het basisonderwijs met de vijftig vensters in aanraking zijn gekomen, daar in het voortgezet onderwijs op voortgeborduurd kan worden. De verbinding met geschiedenis en cultuur van Europa en de wereld zal daar een prominente rol moeten krijgen (zie deel A, p. 52).

Canon goes international

Dit alles laat intussen onverlet dat de commissie, haar eigen aanbeveling 27 getrouw, voorstander blijft van, op zijn minst, de poging om een canon uit te denken voor de Europese of zelfs mondiale geschiedenis en cultuur. De commissie is bekend met een aantal interessante initiatieven op Europees niveau, waarbij ons ontwerp inspirerend blijkt te kunnen werken.⁴¹ Mede hierom is het verheugend dat het Nederlandse canonontwerp inmiddels ook in Engelstalige versie beschikbaar is, en dat aan een Duitse vertaling wordt gewerkt.⁴² Onze commissie hoopt dat, waar nodig bevorderd vanuit het ministerie van Buitenlandse zaken, de canon van Nederland zowel inhoudelijk als qua proces de relevante buitenlandse gremia en partners zal bereiken. Concreet op het onderwijs gericht, zou aan de serviceorganisaties voor internationalisering in het hoger, voortgezet en basisonderwijs (resp. NUFFIC, CINOP en Europees Platform) gevraagd kunnen worden om een internationale canon voor onderwijsgebruik te helpen ontwikkelen.

26

Regionaal, provinciaal, lokaal

De commissie had niet vermoed dat de term hollandocentrisme (deel A, p. 19) ook op een heel andere manier een rol zou gaan spelen: vermeende overconcentratie op het aloude gewest Holland. Bij het verschijnen van de canon werd in menige provincie, regio en plaats geturfd hoe vaak men erin voorkwam. Zeeland telde zijn vensters en was met De watersnood, Michiel de Ruyter én Annie M.G. Schmidt bepaald niet ontevreden. Limburg constateerde teleurgesteld dat geen enkel venster direct aan die provincie was gerelateerd en kopte bitter “Limburg niet eens voetnoot in geschiedenis”.⁴³ (Dat de Staatsmijnen een vertakking bij De gasbel vormen, werd nauwelijks als troost beschouwd.) Ook Fryslân voelde zich misdeeld; het pronte venster Eise Eisinga (met zijn vertakking naar de Friese taal en cultuur) voelde als representatie onvoldoende. De commissie ontving een brief van een aantal Friese instellingen en raden die stelden dat de canon niet het verhaal van Nederland was geworden, “maar te veel dat van Holland of Klein-Nederland uit de driehoek

41 Op 8 december 2006 en 10 februari 2007 werden in Amsterdam conferenties gehouden over ‘The Inspiration of a European Cultural Canon and a Unifying European Political Policy’. Hoewel de conclusies van de werkgroepen geschiedenis, muziek, literatuur en film nogal uiteenliepen, was opvallend dat het idee voor een Europese canon vrijwel unaniem positief werd ontvangen.

42 Engelstalige versie: Canoncommissie 2007. Een Duitse vertaling wordt voorbereid in opdracht van het ministerie van Buitenlandse Zaken.

43 Zie o.m. Buitenhuis 2006; Cillekens 2006 en 2006a; Ligvoet 2006.

Alkmaar-Amersfoort-Hoek van Holland”. “In het algemeen vinden wij niet dat er recht wordt gedaan aan de eerste duizend jaar van onze jaartelling, toen de ‘Nederlandse’ geschiedenis toch werd gestempeld door de ‘Friese’ en dat gegeven dus voldoende zou moeten blijken uit de staatsnationale canon.” Een en ander leidde tot het boekje *Friesland heeft zijn eigen verhaal. Pleidooi voor een niet-randstedelijke canon*.⁴⁴

Vooropgesteld zij dat de commissie zich bij het samenstellen van de canon niet heeft laten leiden door de vraag of elke provincie in de vensters wel voldoende aan bod zou komen, net zomin als er gestreefd werd naar een evenredige verdeling van – om maar iets te noemen – mannen en vrouwen. Het ging om, zoals voormalig minister van OCW Maria van der Hoeven het dikwijls uitdrukte, “het verhaal (van) Nederland” – en feit is nu eenmaal dat voor aanzienlijke perioden van de Nederlandse geschiedenis het gewest Holland dominant is geweest. (Wie een willekeurig schoolboek over de Nederlandse geschiedenis ter hand neemt zal eenzelfde tendens constateren.) Bovendien geldt voor de regionale verdieping van de canon van Nederland tot op zekere hoogte hetzelfde als ten aanzien van de verhouding nationaal-internationaal: voor jonge kinderen eerst het basisverhaal, daarna de horizonverbreding.⁴⁵ Daar komt nog bij dat vensters die soms als ‘Hollands’ werden gepercipieerd ook buiten de grenzen van het gewest Holland laten kijken, of daar zelfs feitelijk buiten liggen.⁴⁶ En tenslotte had ook het vermeende hollandocentrisme zijn beperkingen. Of althans: in Amsterdam, Leiden en Den Haag toog men aan het ontwikkelen van eigen canons, en in de Jordaan leidde onvrede met het venster Grachtengordel tot een canon van de eigen wijk.⁴⁷

Kortom: zelfs de meest ruimdenkende canoncommissie van Nederland zal onmogelijk recht kunnen doen aan alle regionale dimensies en sentimenten. Wat niet wil zeggen dat men niet de kans op spreiding te baat moet nemen waar deze zich voordoet. Zo is de redactie van de website voornemens om binnenkort een speciale ronde langs de vensters te maken om de vertakkingen op regionaal niveau zo goed mogelijk te representeren. Maar ook dan zal er altijd behoefte blijven aan lokale canons, die wij – zie reeds deel A, p. 31 – zowel om principiële als didactische redenen een warm hart toedragen.

44 Huisman 2007. Zie ook De Groot 2006 en 2006a.

45 Of in de woorden van Gaemers (2007, p. 44): “Wie in staat is de selectie van deze iconen op grond van goede argumenten aan te vechten, behoort beslist niet tot de doelgroep.”

46 Zo werden onder meer de gasbel en de hunebedden als uiting van hollandocentrisme gegispt (resp. Van Walstijn 2007a, p. 9 en in het discussieforum op www.entoen.nu).

47 Zie Verslaggever 2007.

Lokale canons

28

De commissie heeft van meet af aan gesteld dat zij aandacht voor de regionale en lokale canon van groot belang achtte.⁴⁸ Het onthaal van ons ontwerp maakt duidelijk dat provincies, regio's en plaatsen die aansporing nauwelijks nodig bleken te hebben. In Zeeland wordt de provinciale canon onder de aandacht gebracht via een 'Erfgoedmobiel', het historisch belang van Noord-Nederland is in een fraai uitgegeven *Canon van het Noorden* beschikbaar en de Historische Kring Bussum werkt aan een canon van Naarden en Bussum.⁴⁹ Dergelijke initiatieven beschouwt de commissie grotendeels als positief. Zij wil daarbij wel aantekenen geen voorstander te zijn van lokale canons die nadrukkelijk *als tegenhanger van* de canon van Nederland worden gepresenteerd. Dan geldt hetzelfde als wat hiervoor over de 'christelijke canon' werd opgemerkt. De canon van Nederland biedt het nationale kader, waarbij lokale canons kunnen fungeren als vertaling en/of aanvulling, maar niet als equivalent alternatief.

Misbruik, identiteit en binding

Juist het nationaal gerichte van de canon riep uiteenlopende reserve op. Weerzin tegen het principe ging soms hand in hand met vrees voor staatspedagogiek en/of politiek misbruik.⁵⁰ De commissie erkent de legitimiteit van dergelijke zorgen, beseft dat het verleden in en buiten Nederland er aanleiding toe geeft, maar heeft er sinds oktober 2006 rondom de canon concreet weinig van bewaarheid gezien, laat staan op overheersende toon. Misschien vervult de Nederlandse neiging tot (zelf)kleinere hier haar remmende werking? Waarmee wij raken aan een naastgelegen kwestie: de correlatie tussen canon en identiteit.

Niet in de laatste plaats om afstand te bewaren tot praktijken als hierboven aangeduid, heeft de commissie zich verre gehouden van nadrukkelijke koppeling van de canon aan (noties van) nationale identiteit en trots. De terughoudendheid die de commissie hiermee betrachtte, oogste veel bijval.⁵¹ Toch waren er ook die vonden dat de commissie zich te veel distantieerde

48 Zie deel A, p. 31 en 50.

49 Zie voor Zeeland: Antonisse 2006, Adams & Hendriks 2007; Canon van het Noorden: Taffijn 2006, Brandsma & Duijvendak 2007; Naarden/Bussum: Scherder 2007.

50 Zie bijv. Grever e.a. 2006, p. 108-109.

51 Vermeulen 2007. Een afgewogen beschouwing over culturele canon en identiteit leverde sindsdien Frijhoff 2007.

van de gedachte dat een canon positief zou kunnen werken voor een nationaal gevoel.⁵² De commissie wil daarom haar positie op dit punt nog wat verhelderen en nuanceren. Zoals gezegd, zijn wij bewust terughoudend geweest teneinde in een ontvlambaar klimaat geen voeding te geven aan sentimenten die averechts zouden kunnen werken, en waarbij de trots van de een gemakkelijk de declassering of zelfs uitsluiting van de ander zou kunnen bevorderen. Hetgeen natuurlijk niet wegneemt dat zich in de vensters van de canon van Nederland wel iets van collectieve identiteit, of op zijn minst de beleving daarvan, weerspiegelt. Ook zonder iconen als Hansje Brinker, tulpen, klompen, voet- en korfbal bevat de canon Nederlandse plechtankers zoals Rembrandt, het Oranjestad, de watersnood en Annie M.G. Schmidt. Er lijkt ons niets tegen een canon die een beschaafde vorm van Nederlandschap en zelfs zelfbewustzijn schraagt – mits dat gevoel gelijke tred houdt met een doorleefd besef van de betrekkelijkheid ervan, plus kennis van de zwarte bladzijden in het geschiedverhaal van Nederland. Hoogte- en dieptepunten vormen tezamen bakens in de cultuurgeschiedenis van het land dat wij gezamenlijk bewonen; gedeelde kennis daarvan is stellig een bijdrage tot verantwoord burgerschap.

In dit verband is onze commissie aangenaam getroffen door de reacties van ‘nieuwe Nederlanders’ die prijs bleken te stellen op ons ontwerp. De canon

Canon ook heilzaam voor migranten

Het is verrassend dat de historische canon zo positief is ontvangen, stelt **Abdelkader Benali**. Dat markeert hopelijk het einde van de domme ontkenning van de geschiedenis.

De ironie van de geschiedenis wil dat met de komst van migranten naar Nederland het nationaal bewustzijn onder druk is komen te staan. Dat heeft ertoe geleid dat we ons serieus zijn gaan afvragen wie we eigenlijk zijn, een vraag die preludeert op een andere vraag: wie willen we zijn? Door die vraag te beantwoorden, met het presenteren van de kernpunten van de Nederlandse beschaving, lijkt de historische canon niet alleen een brug te willen slaan voor de nieuwkomers, maar ook voor de eigen cultuur, die sinds de jaren zestig de geschiedenis naar het verdornhoekje had verbanen.

De canon is daarom ook vooral een nieuwe weg waarlangs autochtonen zichzelf historisch kunnen definiëren, al was het maar om zo doende een coherent verhaal over

de eigen geschiedenis te kunnen vertellen in de confrontatie met het hante gezelschap van tweede-generatie-Marokkanen, asielzoekers, vluchtelingen en expats die dit land bevolken.

Geschiedenis is een kunstmatig vak. Wat belangrijk is, welke periodes uit het verleden van een land of volk worden benadrukt, hangt af van het gekozen perspectief. De commissie die de canon heeft opgesteld, heeft zich bij voorbaat op humoristische doch niet minder lucide wijze gevrijwaard van het gesteggel dat zou kunnen ontstaan over de selectie van die hoogtepunten. Men heeft niet origineel willen zijn, al was het maar omdat het moeilijk is origineel te zijn als het om geschiedenis gaat. Je kunt moeilijk de Tweede Wereldoorlog of Willem van Oranje weglaten omdat je vindt dat het nu eenmaal tijd is voor een nieuwe aanpak.

De generatie van '68 wist dat ook wel en heeft daarom maar meteen de hele geschiedenis ontkend. Zij erkende alleen maar het ik. Individualisme was het toverwoord. Dat de canon, die uitgaat van een samenhang tussen de delen en die historische blik wil stimuleren die onontkoombaar elk individueelistisch denken onder druk zet, zo positief ontvangen wordt, is daarom bijzonder verrassend. Is men een beetje moe van zichzelf gewor-

den? Zijn mensen tot het inzicht gekomen dat je alleen maar individu kunt zijn ten opzichte van de ander als je ook weet uit welke geschiedenis dat individu voortkomt? Kunnen we de kernwaarden van onze samenleving alleen maar verdedigen als ook duidelijk is hoe ze tot stand zijn gekomen?

En zo krijgt deze restauratie in dit tijdperk na elf september toch nog een avangardistisch kantje. Misschien is de toevoeging van Annie

canon stimuleert ons historisch na te denken over onze actualiteit en daar geen vrijiplaats voor geschied en politiek gewin van te maken. De kinderen van migranten lijken in de grote steden een meerderheid te vormen, maar landelijk zijn en blijven ze voorlopig een minderheid. Juist van deze groep kan en moet veel verwacht worden. Ook voor hen lijkt de canon niet op tijd te komen. Juist zij zijn daarvanaf het begin het meest ontvankelijk voor. Migrant en zeker kinderen van migranten zijn door hun afkomst bijna gedwongen te grijpen naar een handvat om de vreemde cultuur te begrijpen. Beter dan kinderen voor wie een stabiele omgeving haast vanzelfsprekend is, begrijpen zij dat geen enkele cultuur er als vanzelf zo maar is. Het ik is een kapstok waar religie, vluchtgeschiedenis, de schizofrenie van de grote stad, de verhalen uit de Rif en Anatolie overheen worden gooid.

Zie de recente Armeense kwestie die een generatie jonge Turken die zich volkomen Nederlands voelt, mobiliseert die hen verantwoordelijk maakt voor iets dat ze niet hebben gedaan en in een hoek zet waar ze maar ternaauwmoed uit kunnen komen. Dat komt niet zo zeer door hun onmondigheid, ge-symboliseerd door in de stromende regen met plakband op de mond te

demonstreren, maar veeleer door dat het Nederlandse debat weinig ruimte laat voor historische bespiegeling. Nederland is een goedgefocust land en wie in het foute kamp wordt geplaatst, kan zich er niet gauw met historische argumenten uit redden. Misschien dat de canon hier iets aan kan veranderen. Het historische argument telt.

Er is nog een reden waarom de canon goed is voor migrantenkinderen: Wie alle schepen achter zich heeft verbrand om in een ander land iets op te bouwen, heeft baat bij een grondige kennis van dat gastland. Kennis is misschien niet altijd macht, maar kennis helpt wel om ervoor te zorgen dat de communicatie tussen verschillende bevolkingsgroepen wat eerder langs heldere en aanvaardbare lijnen verloopt.

Dat Nederlanders hun eigen geschiedenis onder de mat vegen, wordt door nieuwkomers gezien als valse schaamte en domheid. Cultuur biedt houvast, en de onderliggende stroom is de kennis van haar geschiedenis. De canon helpt een handje om bij die stroom uit te komen. Frits van Oostrum heeft alle Nederlanders een dienst bewezen met het tot een goed einde brengen van deze Herculestaak.

Abdelkader Benali is schrijver.

blijkt wel degelijk bindend te kunnen werken, en achteraf bezien had de commissie hierop wel iets meer nadruk mogen leggen, zeker nu we aan de weerklank hebben gemerkt hoezeer de canon een gemeenschappelijk referentiekader biedt waarmee men zich gemakkelijk verstaat en waarover men graag in gesprek gaat. Die landelijke binding is voor ons nog steeds niet het hoofddoel van de canon, maar wel een zeer aantrekkelijke ‘bijwerking’ ervan. De canon stimuleert op positieve wijze hetgeen sommigen, ietwat plechtig, lotsverbondenheid noemen en anderen, wat huiselijker: de boel bij elkaar houden.

De exemplarische dimensie

31

Naast hun intrinsieke belang hebben de canon en het ermee verbonden proces allerlei exemplarische aspecten.⁵³ Zo ziet onderwijskundige prof. Greetje van der Werf in het canonproces een voorbeeld van wat volgens haar in het gehele Nederlandse onderwijs een heilzame exercitie zou zijn: herijking van de nu vaak overladen en versnipperde curricula vanuit herdefinitie van de kern, met schone lei.⁵⁴ Het is hier niet de plaats op zulke brede perspectieven achter het canonproces uitvoerig te reflecteren, hoe interessant deze ook zijn; bovendien is het nog te vroeg om te kunnen inschatten wat dienaangaande zal bekliven. Wel roepen wij graag enkele aspecten in herinnering die van veel bredere betekenis lijken:

- het gesprek over de *inhoud* van het Nederlandse onderwijs;
- de canon als instrument *tegen de versnippering* van (overladen) curricula;
- herwaardering (en -bewapening) van de *docent als spil* in het onderwijsproces;
- de waarde van *algemene ontwikkeling* als leerdoel.

Gehoord het gesprek over de canon, voegen wij aan het bovenstaande nog drie ‘nieuwe’ exemplarische punten op metaniveau toe:

- rol en taak van deskundigen in het helpen onderscheiden tussen hoofd- en bijzaken;
- de canon als voorbeeld van ‘valorisatie’ – voor wie wil: het nut – van geesteswetenschappen voor de samenleving;
- Nederland polderland: samenwerkend, maar ook zeer verkaveld.

53 Zie ‘Tot slot’ (deel A, p. 85-86) en Van Oostrom 2007, waarbij zich aansloot Dijkgraaf 2007a.

54 Van der Werf 2006, met navolging in Onderwijsraad 2006, p. 71.

2.3 Weging van weerklank

De weerklank wegende – uiteraard niet zonder partijdigheid, maar toch in een oprechte poging over de eigen schaduw heen te stappen – komt de commissie tot een positieve evaluatie. Het principe achter de canon is breed omhelsd, en uitwerking en vormgeving ervan niet minder. Om met een van de reacties te spreken: “In Holland staat een huis.”⁵⁵ Nederland heeft brede steun betuigd voor betere en ‘warmere’ kennis(overdracht) van onze geschiedenis en cultuur, bereikbaar via een uitnodigende brug tussen toen en nu. Waarmee de slotzin van onze samenvatting volop is bewaarheid: de canon niet als een probleem, maar als een kans.

32

Intussen hebben sommige bezwaren wel degelijk indruk gemaakt op de commissie. Aan ideële kwesties van nuances en accenten hebben wij hierboven recht pogen te doen. In zekere zin confronterender is de kritiek op de keuze van bepaalde vensters. Waar men dat gemis onderschrijft, zou dat rechtstreekse repercussies moeten hebben voor de vijftig en de kaart. De commissie heeft dan ook terdege overwogen deze bij te stellen. Er zijn daarbij verschillende opties besproken.

Zo zou de canon kunnen worden uitgebreid, gehoord de talrijke reacties over vensters die men miste. Mits, volgens ons, onder uitdrukkelijk behoud van de compactheid van het geheel. Veel van de voorgestelde aanvullingen moeten worden weersproken met het simpele antwoord: stellig van belang, maar niet in een zo selectieve canon. De commissie heeft – vooral uit het onderwijs – veel lof gekregen voor het beperkt en overzichtelijk houden van de canon. Als ze alle serieus bedoelde voorstellen tot aanvulling zou honoreren, zou de canon aanzwellen tot meervoudige proporties, met als gevolg een voor het basisonderwijs onhanteerbaar ontwerp.

Hetgeen natuurlijk niet wil zeggen dat er niet iets bij zou kunnen, en de commissie is niet ongevoelig voor de positieve symboliek daarvan: als de bezegeling van het verlangen naar een canon, en ook als prikkeling tot onderwijs dat wel iets meer zou mogen vergen. Vandaar dat 52, 55 of zelfs 60 vensters zijn overwogen⁵⁶ – om die gedachten uiteindelijk toch te laten varen.

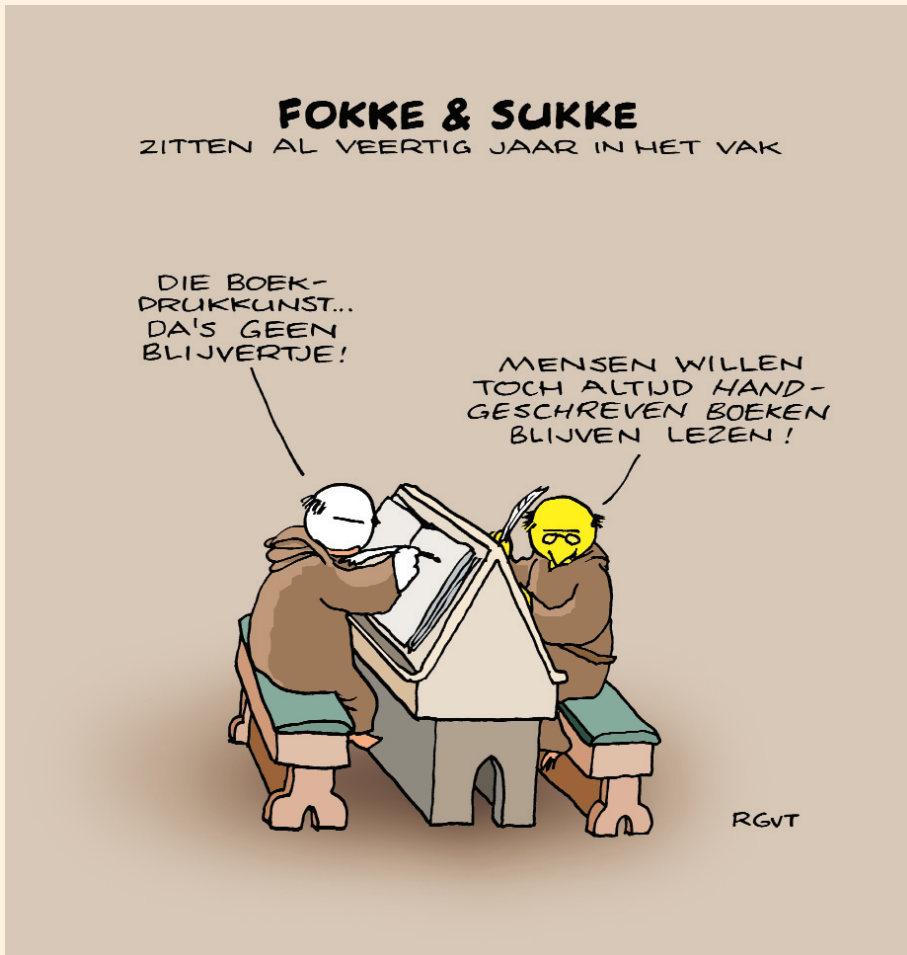
55 Pröpper 2006.

56 In antwoord op voorspelbare vragen naar onze ‘reservebank’ noemen wij hier enkele serieuze gegadigden (in willekeurige volgorde): Concertgebouw, Vikingen, Schaatsen/Sport/Johan Crujff, Schoolstrijd, Bloemenveiling Aalsmeer, Johan de Witt, Ballet, Geert Grote, Groene (agrarische) revolutie, Van Nellefabriek, ...

Per saldo kwam het de commissie voor dat zo'n uitbreiding gemakkelijk ten koste zou kunnen gaan van de doorwrochtetheid en de harmonie in het ontwerp, en beter zou kunnen worden overgelaten aan onze opvolgers (zie § 3.4 en Tot slot). Bovendien is vanuit het onderwijs aangegeven dat vijftig onderwerpen al een behoorlijk beroep doen op het bevattingsvermogen van sommige leerlingen.

Op grond hiervan hebben wij besloten om aan de vijftig vensters vast te houden, en daarin op grond van de onzes inziens voornaamste kritiekpunten de volgende modificaties aan te brengen (zie bijlage 2):

- A** Er komt een nieuw venster Christiaan Huygens. Het totaal aantal vensters houden we op vijftig door het venster Boekdrukkunst op te geven. Die beslissing is voor een deel ingegeven door het feit dat – zoals wel is opgemerkt – de boekdrukkunst geen uitgesproken Nederlands fenomeen is (overigens net zo min als de televisie, uiteraard, Philips ten spijt). Maar vooral omdat twee topprestaties van de boekdrukkunst, de Statenbijbel en Blaeu-atlas, een eigen venster hebben. Vanuit die vensters – en ook als vooruitblik vanuit *Hebban olla vogala* – kan de boekdrukkunst afdoende worden belicht.
- B** Het thema verzuiling wordt duidelijker in de canon verankerd. Niet alleen in de vertakkingen van Verzet tegen kinderarbeid – kinderen gaan naar school – en Veelkleurig Nederland, waar Schoolstrijd en Verzuiling al werden genoemd, maar ook – en dan speciaal voor het basisonderwijs – via het venster Televisie. De commissie acht het verzuilde stelsel van de publieke omroepen een voor kinderen toegankelijke manier om het achterliggende fenomeen te illustreren.
- C** Voorts maken we van de gelegenheid gebruik om via de vervanging van enkele iconen wat 'klein onderhoud' aan de wandkaart te verrichten.
- De kaart van de Beemster wordt vervangen door een watermolen, omdat de commissie de icoonwaarde daarvan voor het basisonderwijs bij nader inzien meer geschikt vindt dan een plattegrond.
 - De afbeelding van de Amsterdamse grachtengordel, die een gebouw uit de negentiende eeuw liet zien, wordt vervangen door een foto van de zeventiende-eeuwse Cromhoutpanden, die bij de uitleg van Amsterdam tot de nieuwbouw behoorden.

“Canon nu nog beter!” is men geneigd reclamemakers na te bouwen. En wat men toch mocht blijven missen of betreuren, kan heel wel door de voorziene nieuwe canoncommissie over vijf jaar worden rechtgezet. Intussen moeten wij vooral niet achterover leunen, want een veel groter risico dan niet-perfectie bedreigt de canon van Nederland: dat deze ook typisch Nederlands zou blijken in een zin waarin ons land zich wel vaker schijnt te onderscheiden – sterk in plannen, zwak in implementatie.⁵⁷ Aldus bezien is het volgende hoofdstuk van deze slotrapportage het belangrijkste.

57 Vgl. Raad van economisch adviseurs 2007.

De canon benut

Nadere voorstellen ter implementatie

In dit hoofdstuk probeert de commissie zicht te krijgen op het gebruik waarnaar het canonontwerp op weg is. Onze oorspronkelijke suggesties tot implementatie nog eens langs lopend en nieuwe signalen evaluerend, doen wij een aantal concrete vervolgvorstellen, aangescherpt en toegespitst. Wij ordenen deze overeenkomstig de drie sferen waarin de canon bedoeld is te fungeren: markt en maatschappij, de culturele sector en het onderwijs – een opklimmende rangorde qua belang, en zoals zal blijken ook wat de vereiste inspanning betreft.

35

3.1 Markt en maatschappij

In ons rapport veronderstelden wij voorzichtig dat markt en maatschappij ook zonder onze uitdrukkelijke suggesties wel weg zouden weten met de canon (A § 3.4, p. 71). Dat vermoeden is ruimschoots uitgekomen. De canon was nog geen twee weken oud of een klein softwarebedrijf had de vijftig vensters met iconen en begeleidende teksten al verwerkt in een *freeware* toepassing voor handheld computers. Aan een koppeling met de GPS-mogelijkheden die dergelijke apparaten vaak in zich verenigen wordt gewerkt, zodat men zich op termijn moeiteloos naar het dichtstbijzijnde hunebed dan wel Deltawerk kan laten leiden.⁵⁸ Voor de verzamelaars brengt het bedrijf Muntpost in samenwerking met TNT een serie munten en postzegels op de markt die de vijftig vensters als onderwerp hebben. Spelontwikkelaar Nova Carta werkt aan een Triviant-achtig bordspel rond de canon en overweegt bovendien om onder het motto “Laat mijn leren spelen, en mijn spelen leren zijn” de wandkaart

⁵⁸ Deze applicatie van 3LoByte.nl is te vinden in de rubriek downloads op www.entoen.nu. Vergelijk ook de Google Earth-applicatie die in hoofdstuk 1 ter sprake kwam.

als puzzel op de markt te brengen, die, eenmaal gelegd, met lijm gefixeerd en vervolgens (in kamer of klas) opgehangen kan worden.

Ook in breder verband is de canon opgemerkt en aangegrepen. Eerder noemden we al de talloze flankerende canons die gemaakt zijn, niet zelden op particulier initiatief. Vermelding verdienen ook initiatieven als de canon-startpagina's zoals op canon.yurls.net en de plannen van het Huygensinstituut voor een literaire canonreeks. Medio april maakte het ministerie van Verkeer & Waterstaat bekend werk te gaan maken van onze aanbeveling om historisch erfgoed via borden langs de Nederlandse wegen onder de aandacht te brengen.⁵⁹ De serie *Plaatsen van herinnering* biedt voor een dergelijk project inmiddels een mooi vertrekpunt.⁶⁰

36

Volgens ons wijst alles erop dat de canon en de ermee verbonden doelen hun weg in markt en maatschappij ruimschoots gaan vinden.

3.2 Culturele sector

Ook in de culturele sector lijkt de canon effectief geland. Culturele instellingen hebben de canon in het afgelopen half jaar energiek bediscussieerd en opgepakt.⁶¹ Erfgoed Actueel – inmiddels opgegaan in Erfgoed Nederland – liet de commissie eind november weten dat ze in het canonrapport veel aanknopingspunten zag om het historisch en cultureel erfgoed verder te ontsluiten.⁶² Bij de vertaling van de Canon van Nederland naar de klaslokalen van Groningen tot Goes is voor de erfgoedsector een belangrijke rol weggelegd, zowel waar het gaat om excursies als om het presenteren van 'erfgoed in de klas'. De grote kracht van de erfgoedsector – de gerichtheid op een breed publiek waarin alle generaties participeren – biedt bovendien de kans om de canon ook buiten de

59 Vgl. aanbeveling 25, waarbij we in ons deel A per abuis het ministerie van VWS in plaats van V&W hebben aangesproken.

60 Wesseling 2005-2007. Verschillende artikelen uit deze bundels zijn op www.entoen.nu inmiddels verwerkt in de rubriek achtergrondliteratuur bij de vijftig vensters.

61 Post 2006 signaleerde op 20-10-2006 dat de culturele sector lauw op de canon reageerde, maar sindsdien is er juist veel gebeurd. De Boekmanstichting organiseerde op 6 december 2006 een drukbezochte bijeenkomst in de Singelkerk in Amsterdam. Bij die gelegenheid is een inventarisatie gestart van culturele initiatieven rond de canon, zie Adams & Hendriks 2007. Op initiatief van OCW was er op 18 april 2007 een bijeenkomst voor de erfgoedsector in het Tropenmuseum in Amsterdam.

62 Erfgoed Actueel 2006. Erfgoed Nederland organiseerde ter gelegenheid van de nieuwe samenwerkingsorganisatie op 29 maart 2007 een studiedag erfgoededucatie, waarin een aantal kwesties aan de orde kwamen die ook door onze commissie werden gesignaleerd.

school te activeren. Te wensen ware dat Erfgoed Nederland in samenwerking met *entoen.nu* een toepassing zou laten ontwikkelen waarin de relevante bestemmingen en objecten op allerlei zoekwoorden (vensters, maar ook vanuit postcodes), worden aangewezen.

Op verschillende bijeenkomsten bleek dat culturele instellingen de canon als een kans zien om hun collecties in nieuwe vormen onder de aandacht te brengen.⁶³ Zoals al eerder gememoreerd (deel A, p. 68) werkt het Rijksmuseum aan een tentoonstellingsopstelling volgens de canon; het Amsterdams Historisch Museum sluit aan met een cultuurhistorische canonopstelling van de stad Amsterdam. Het instituut voor Beeld en Geluid licht in een nieuwe tentoonstellingsopzet de veertien hoofdlijnen van de canon uit. Bovendien werken Theaterinstituut, het Nederlands Instituut voor Filmeducatie en Cinekid aan respectievelijke canons van Theater in Nederland, de Nederlandse film en van internationale jeugdfilms. De vereniging voor Openbare Bibliotheken, de stichting Lezen en ProBiblio hebben ieder een bijeenkomst georganiseerd rondom de canon, waarin onder meer de vraag centraal stond welke rol de bibliotheek hierbij zou kunnen spelen. Speciale vermelding verdient uiteraard het Nationaal Historisch Museum i.o., waarvoor de canon van Nederland zoals ontworpen door deze commissie “een belangrijke leidraad” zal zijn.⁶⁴

37

Ten slotte: de omroep. Met name de televisie kan uiteraard een machtige bondgenoot zijn voor het verspreiden van de canonkennis en daarmee verbonden doelen. Op het moment van schrijven heeft de commissie kennis van concrete televisie-initiatieven in kringen van Idtv (*Het verleden van Nederland*), *Het Klokhuis* (serie van vijftig afleveringen) en Teleac/Teleblik (een serie van vijftig clips van 15 minuten per stuk conform onze aanbeveling 18). Deze laatste activiteit is uiteraard volop verbonden met de wereld waarvoor het canonontwerp in de eerste plaats is ontwikkeld, en waar het nog de meeste energie zal kosten om het effectief te implementeren: de wereld van het onderwijs.

3.3 Onderwijs

De wijze waarop de canon, amper zes maanden na verschijnen, zijn weg heeft gevonden in de maatschappij, de markt en in de culturele sector mag een mooi resultaat heten. Ook in het onderwijs zijn de vijftig vensters met hun

63 Alle hierna genoemde voorbeelden uit Adams & Hendriks 2007.

64 Brief minister Plasterk aan voorzitter Tweede Kamer, DCE/07/16533.

vergezichten een vertrouwde verschijning geworden – tenminste: als gespreks-
onderwerp tussen onderwijsgeevenden. Uit de ontelbare reacties die de com-
missie uit het veld hebben bereikt, blijkt enerzijds een grote bereidheid om
met de canon aan de slag te gaan, maar ook grote behoefte aan aanvullende
steun en richting om dat voornemen goed in praktijk te brengen.⁶⁵ Deze steun
zou zowel ideëel als materieel moeten zijn. Ideëel in de vorm van expliciete
instemming met dergelijk onderwijs van gezaghebbende zijde: ministerie,
inspectie, schoolleiding. Materieel door het verschaffen van nog betere
instrumenten en randvoorwaarden voor dit onderwijs.

38

Aan de proporties van uren en vakken wil de commissie, net als bij
haar eerste rapportage, niet te veel tornen, om de canon niet vermalen te zien
raken in extrinsieke belangenstrijd. (Dit met één uitzondering: zie verderop
over het aandeel vakinhoud in het PABO-curriculum). Maar dit pragmatisme
maakt het extra opportuun om te bevorderen dat binnen het bestaande kader
stevig en inspirerend onderwijs rondom de canon mogelijk wordt. Dat geldt
met name voor het basisonderwijs, waar het ontwerp wel in de allereerste
plaats voor is bedoeld. In die kringen is grote interesse en sympathie voor de
canon, maar voelen velen zich nog onthand om deze naar de kinderen te
brengen. Daarom besteden wij hieronder de meeste aandacht aan de imple-
mentatie in het primair onderwijs; wij doen dat maximaal concreet door de
voornaamste instrumenten voor die toepassing langs te gaan.

Website

De website *entoen.nu* is bedoeld als de primaire toegang tot de canon en
forum voor het daarmee verbonden gesprek. De site bevat de meest complete
en actuele versie van de canon.⁶⁶

Ten tijde van de presentatie kende de site nog slechts één gezicht,
gericht op de doelgroep van volwassen Nederlanders, docenten in het
bijzonder. Dit moet een belangrijke functie van de website blijven: docenten
die de site gebruiken als toegankelijk en hoogwaardig baken voor lesideeën en
-materiaal. Bovendien moet het gesprek over inhoud en functie van de canon
blijvend gevoed kunnen worden via het discussieforum en de reactieboxen.

⁶⁵ Temeer daar er heel wat docenten zijn voor wie de canon tot nu toe een grotendeels papieren
operatie is. Zie bijv. Melis 2007.

⁶⁶ Waarin bovendien alle gesignaleerde tekortkomingen uit onze gedrukte rapportages voortvarend
worden hersteld. Zo leverde Slager 2006 een aantal belangrijke correcties op het venster
Watersnood, die nog diezelfde dag op de website zijn doorgevoerd. Datzelfde geldt voor een
aantal andere vensters – zie de lijst met errata in bijlage 2d.

Enige stroomlijning en moderatie van de discussieboxen waren in de dagen na de presentatie een dringend gevoeld desideratum; inmiddels wordt de discussie op hoofdlijnen gemodereerd en gevrijwaard van wezenloze interventies. Daarnaast beijvert de redactie zich om op de site zo compleet en effectief mogelijk te verwijzen naar ‘belendende’ initiatieven, zoals daar zijn de vele lokale en thematische canons.⁶⁷ (De site wordt zo spin in het web der canons.) Maar de belangrijkste uitbreiding is dat de site weldra ook voor de scholieren zelf aantrekkelijk en bruikbaar zal zijn. De voorbereidingen voor deze ‘jeugdafdeling’, die een vergelijkbare opzet zal hebben maar dan voorzien van tekst en toevoegingen op het niveau van kinderen, zijn inmiddels in gang gezet.

Wandkaart

De commissie had de wandkaart bedacht als permanent in de klas aanwezig canoniek ‘schuttersstuk’. Uit reacties in de media en een rondvraag onder docenten op de basisschool blijkt de kaart in deze functie goed te bevallen.⁶⁸ Weliswaar is er pas één docent in Nederland die de kaart op de bedoelde grootte in de klas heeft hangen – en die er enthousiast over is –, maar ook de docenten die het tot nu toe met een kaart op A2-formaat moesten doen, tonen zich in hoofdzaak tevreden.⁶⁹ De iconen prikkelen de nieuwsgierigheid: Pluk en Anne Frank worden vrij snel herkend, waarna de kinderen gemakkelijk geïnteresseerd raken in de andere plaatjes. Dat deze pas gaan leven als de docent er iets mee doet, ziet de commissie beslist niet als een nadeel. Integendeel, de kaart moet de nieuwsgierigheid immers enkele jaren lang zien vast te houden.

Nu de canon voor de eerstkomende jaren vaststaat, is het zaak om de centrale wandkaart op het juiste formaat beschikbaar te krijgen voor het onderwijs. Er is daartoe een bestelmogelijkheid aangebracht op *entoen.nu*, waar scholen, andere instellingen en particulieren de kaart tegen kostprijs kunnen aanvragen. Bovendien wordt gewerkt aan de mogelijkheid om de kaart in andere gewenste formaten ter beschikking te stellen, bijvoorbeeld als meterslang lint om wandbreed in de klas op te hangen, en aan een

67 Zie www.entoen.nu, afdeling *Andere canons*.

68 Zie bijv. Oomen & Van den Sande 2006. Lang niet iedereen is overigens enthousiast over de vormgeving, zie bijv. Van der Kooij 2006; VGN 2007.

69 Dhr. Olaf de Groot van basisschool De Dijsselbloem in Voorburg ontving op 16 oktober het presentatie-exemplaar als dank voor de bijdrage die hij en zijn klas leverden aan de vernissage van de canon.

WANDPLAAT WATERSNOOD

WANDPLAAT WATERSNOOD

'leeggehaalde' wandkaart waar de iconen, eenmaal in de les behandeld, als stickers op te plakken zijn. (Ook wordt gedacht over stickervellen voor de kinderen, die ze zouden kunnen gebruiken in schriften en werkstukken.) Spellenfabrikant Nova Carta presenteert zoals gezegd niet alleen een Triviantachtig Canonbordspel, maar ook een Wandkaartpuzzel, die in de groep waarin het canononderwijs aanvangt met alle leerlingen gelegd kan worden, en vervolgens met speciale lijm gefixeerd aan de muur kan worden gehangen.

42 Een belangrijke didactische verrijking is dat inmiddels wordt gewerkt aan platen *per venster*, om centraal te stellen als dat specifieke venster aan de orde is. Deze posters – waarvan inmiddels die bij de Watersnood is uitgewerkt – bevatten naast het centrale icoon de kerngegevens en flankerende afbeeldingen die het venster wijder openen. De 'vensterplaten' zullen te downloaden zijn via de website – bijvoorbeeld om te gebruiken op de in fluks tempo oprukkende digitale schoolborden –, maar kunnen van daaruit tevens via een printing-on-demand-service als posters worden besteld. (Het is het zoveelste voorbeeld van hoe de moderne techniek de canon in de kaart speelt. Zowel de aanmaak als de verspreiding van de hedendaagse Isings gaat digitaal.)

Bewegende beelden

Bij de presentatie bevatte *entoen.nu* nog vrijwel uitsluitend statisch beeldmateriaal: kaart, foto's en afbeeldingen. Maar de achttiende aanbeveling van de commissie om de canonvensters met bewegende beelden te verrijken, is intussen niet onopgemerkt gebleven. SchoolTV, tot wie de commissie zich expliciet richtte, ontwikkelde het plan *NL toen & nu*, dat niet alleen voorziet in vijftig programma's van een kwartier elk, maar bovendien in 'uittreksels' daarvan, die als 'CanonClips' van 2 à 3 minuten per stuk worden gepresenteerd. Daarnaast voorziet het plan in de productie van een game en een website.⁷⁰

Het NPS-programma *Het Klokhuis* heeft het plan opgevat om vijftig 'Specials' van een half uur per stuk rond de canon te gaan maken. Een eerste programma over Anne Frank is inmiddels via *entoen.nu* te bekijken. Producente Ireen van Ditschuyzen bereidt een prestigieuze serie van acht programma's over de Nederlandse geschiedenis voor: *Het verleden van Nederland*, op televisie verteld door Charles Groenhuijsen. Als nevenproduct hierbij is een uitgebreid lespakket voor het onderwijs in voorbereiding, met onder meer een aantal medioclips bij de vijftig canonvensters. De bedoeling is om verschillende clips

⁷⁰ Blijkens het conceptplan *NL toen & nu* dat SchoolTV de commissie in januari 2007 toestuurde.

per canonvenster te maken, respectievelijk gericht op de basisschool, de onderbouw en de bovenbouw van het voortgezet onderwijs. Bij het venster Hunebedden is op de site *entoen.nu* een eerste proeve van zo'n clip te vinden.

Schatkist

Het idee van een canonschatkist (zoals uiteengezet in A, § 2.3) heeft een positief onthaal gekregen.⁷¹ Verschillende ondernemers hebben zich inmiddels bij de commissie gemeld om deze kist daadwerkelijk te produceren. Nu de canon definitief contouren heeft, is het tijd om hier de daad bij het woord te voegen. Via *entoen.nu* zal te zijner tijd de mogelijkheid worden geboden om een schatkist te bestellen. Bovendien is de mogelijkheid geopperd om meer toegesneden leskisten te maken bij specifieke vensters (dat had dit jaar Michiel de Ruyter kunnen zijn) of bij bepaalde in de canon aanwezige thema's (bijvoorbeeld de strijd tegen het water).

43

Sterke verhalen

Breed was de steun voor het pleidooi van de commissie voor herwaardering van verhalend onderwijs.⁷² De reacties maken duidelijk dat op dit gebied, door de geslonken bagage en vaardigheid van nogal wat leraren ter zake, een extra handreiking gewenst is. Daartoe zal de redactie van de site *entoen.nu* bij alle vensters bruikbare verhalen vermelden – zoals over de hond van Willem van Oranje – en deze in beknopte vorm aanreiken, ter inspiratie en als rugge- steun voor docenten die hun lessen met verhalen willen kruiden.

Didactische overwegingen

De commissie ontving reacties op haar rapport van verschillende vakverenigingen voor leraren, onder meer in geschiedenis, aardrijkskunde en levende talen (de geïnteresseerde kan ze vinden op *entoen.nu* in de rubriek 'downloads'). Het is in het kader van deze hoofdlijnenreactie niet mogelijk om op alle ingebrachte punten en commentaar in te gaan. We willen hier een paar hoofdpunten naar voren halen.

⁷¹ Zie Stiphout 2006a.

⁷² Zie bijv. Van der Kooij 2006; Seller 2007 ("Voor verhalen vertellen en voorlezen zijn de meeste vensters goed gekozen", p. 22) en Geurts 2007. De narratieve didactiek wordt ook gestimuleerd door het project *Verhaal Centraal. Spannende geschiedenis in woord en beeld* met o.m. op 4-12-2006 een lezingendag in Westerbork.

- **de verhouding tot de tien tijdvakken**

Van verschillende kanten is opgemerkt dat de positie van de canon ten opzichte van de tien tijdvakken van De Rooy verheldering behoeft.⁷³

Deze tijdvakken werden in 2001 bedacht als een stramien om de chronologie in het geschiedenisonderwijs terug te brengen via de introductie van tien tijdvakken met elk een aantal onderscheiden 'kenmerkende aspecten'. Een van de bedenkers van dit concept is nagegaan in hoeverre de canon met deze aspecten spoort.⁷⁴ Terecht is de conclusie dat de verhouding niet een-op-een is; maar het oordeel dat dit "enerzijds voor een teveel, anderzijds voor een tekort aan vensters" zou zorgen, deelt de commissie niet. De canon is nu eenmaal niet alleen ontwikkeld voor de didactiek van de geschiedenis, laat staan als een vertaling van de tijdvakken. Bovendien: wie durft beweren dat vensters als pakweg Eerste Wereldoorlog, Indonesië, Willem Drees en Watersnood *niet* gekend hoeven worden omdat ze niet aan 'De Rooy' te koppelen zijn?

44

Dit gezegd zijnde, bijten de twee elkaar naar onze overtuiging allerminst. De canon is bedoeld noch gepresenteerd als een compleet curriculum. Het is een deel van de leerstof die in basisonderwijs en voortgezet onderwijs aan de orde zou moeten komen bij schoolvakken als geschiedenis, aardrijkskunde, Nederlands, kunstvakken, maatschappijleer en levensbeschouwelijke vakken. Die opsomming geeft meteen al aan dat de canon de reikwijdte van de kenmerkende eigenschappen van De Rooy's tijdvakken geregeld overstijgt, zonder dat deze daarmee hun betekenis voor gedegen geschiedenisonderwijs zouden verliezen. Wel lijkt het dienstig, gezien de kennelijke verlegenheid die her en der heerst omtrent de verhouding tussen beide, als voor het vak geschiedenis goed zichtbaar zou worden gemaakt hoe de vijftig vensters van de canon in de tien tijdvakken passen.⁷⁵ In bijlage 3 is daartoe een overzicht opgenomen. Vanuit de tijdvakken bezien, kunnen de vijftig vensters dienst doen als concretisering van een belangrijk aantal van de kenmerkende aspecten. Dat lijkt ons winst als we ons realiseren dat de canon zich juist richt op leerlingen van 8 tot 14 jaar oud, bij wie zeker behoefte bestaat aan concretisering van de tamelijk abstracte kenmerken.

73 Zie o.m. Bouma 2006a; Slager 2006a; IVGD 2007; Klein & Storck 2007. Voorts over de didactiek van de canon in Reijn 2006; Van Beek 2006; De Jong 2006; Bergsma 2006; Betten 2007.

74 IVGD 2007.

75 Vgl. Noordstrand 2006.

- **de hoofdlijnen**

Achterin deel B presenteerde de commissie veertien hoofdlijnen die de connecties tussen de canonvensters schetsen. De commissie wil deze hoofdlijnen nog eens met nadruk onder de aandacht brengen, omdat zij duidelijk maken dat de canon zeker meer is dan een verzameling vergulde zwerfkeien. Met behulp van de hoofdlijnen is het mogelijk samenhang aan te brengen in de vijftig vensters en de relevantie van deze items te onderstrepen. De hoofdlijnen zijn daarbij bedoeld als hulpmiddel, niet als een nieuw dwingend kader.

In de reacties op de canon was veel waardering voor dit onderdeel van het rapport. Er waren ook suggesties voor aanvulling en/of aanpassing. Prof. Piet de Rooy sprak in zijn lezing voor het KNHG met instemming over de hoofdlijnen, maar vond dat ze verder uitgewerkt dienden te worden. Het IVGD vindt dat er meer nadruk moet worden gelegd op causale verbanden en internationale context, omdat alleen dan inzicht en tijdsbesef kunnen worden aangeleerd. Ook mist het IVGD de systematiek in de hoofdlijnen (politiek, sociaal-economisch, cultureel).⁷⁶

De commissie vindt deze opmerkingen waardevol en heeft de hoofdlijnen opnieuw tegen het licht te houden (zie bijlage 2d). Tegelijkertijd willen we waarschuwen voor het gevaar dat de canon zo via de achterdeur weer zou worden dichtgetimmerd. De commissie hecht aan een open, inspirerende canon, en dat betekent dat er inderdaad via de vijftig vensters uitnodigende vergezichten worden geboden, die zich niet altijd laten vangen in traditionele historische indelingen.

- **de lesmethoden**

Ofschoon de commissie nog niet is benaderd door educatieve uitgevers, bereiken ons wel geluiden dat verschillende van hen zich opmaken om de canon in hun schoolboeken te gaan verwerken. Dat zulks wel meer zou mogen inhouden dan een grotendeels cosmetische operatie waarin iconen en verwijzingen in de marges van bestaande methoden worden bijgedrukt, zij hier beklemtoond. Een werkelijke vertaling van het canonontwerp in schoolboeken zou recht moeten doen aan het beginsel *less is more*.⁷⁷ De aangewezen richting daarvoor lijkt om methode plus werkboek – als dit al nodig is – niet als alfa en omega voor de lessen in te richten, maar eerder als halffabrikaten waarmee een vakkundige docent of sectie zelfstandig uit de voeten kan.

⁷⁶ Prof. De Rooy op een KNHG-discussiebijeenkomst over de canon op 15-2-2007. IVGD 2007.

⁷⁷ Vgl. aanbeveling 24. Zie Van Oostrom 2007 en Dijkgraaf 2007a. Bijval o.m. in Van Walstijn 2007, p. 7.

- **de toetsing**

Onze aanbeveling nr. 4, om toetsing bij de canon te ontwikkelen, is ter harte genomen door CITO, Instituut voor Toetsontwikkeling te Arnhem. CITO heeft een plan gemaakt voor een online toets waarmee leerlingen in de brugklas kunnen nagaan hoe het met de kennis van de canon is gesteld. Mogelijke andere doelgroepen voor toetsen bij de canon zijn leerlingen in het basisonderwijs, leraren in opleiding of geïnteresseerde burgers. De leerling kan na het maken van de toets een score zien die vergeleken kan worden met de score van een grote groep leerlingen in Nederland. Via *entoen.nu* en *www.cito.nl* wordt binnenkort een eerste proeve van deze toets beschikbaar gesteld.

- **de kerndoelen**

Het canonontwerp spoort met de herziene kerndoelen voor basisonderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs (zie deel A, § 3.3.1 en § 3.3.2). In hun reacties geven de vakverenigingen echter terecht aan dat zulks gezien de uiterst globale formuleringen van die kerndoelen ook geen wonder mag heten. Voor menigeen is dat de wezenlijke makke van de huidige kerndoelen: “inhoudsloze kerndoelen dragen niet bij tot goed onderwijs”, luidt het dan kort en goed.⁷⁸ De discussie over wat kerndoelen wel en niet kunnen zijn is van belang voor hun herijkingsproces, dat voor de komende jaren op de rol staat. Daarbij is tevens de vraag actueel of de canon als zodanig op een of andere wijze in de herziene kerndoelen verankering verdient.

De visie van de commissie daarop is dat zoiets in de rede ligt. Per slot van rekening is de canon ontworpen voor alle Nederlanders, als het verhaal van het land dat wij gezamenlijk bewonen. Als men deze benadering zinvol acht en serieus neemt, lijkt de verzekering ervan via de kerndoelen van het Nederlandse onderwijs een logische vervolgstap.

Voortgezet onderwijs

Het vele dat in deel A over het voortgezet onderwijs geschreven is (§ 3.1.2), hoeft hier niet geresumeerd te worden. We hebben met genoeg vastgesteld dat ook in die sector leraren volop bereid blijken om met het canonontwerp aan het werk te gaan.⁷⁹ Wel vereist dit een bijzondere gevoeligheid voor de

⁷⁸ Van der Kooij 2006.

⁷⁹ Zie noot 9.

canon als vakoverstijgend concept. Dat de canon meerdere vakken bedient, is wezenlijk voor het concept en in het onthaal geprezen, maar voor de onderwijspraktijk niet zonder haken en ogen. In het basisonderwijs, waar doorgaans dezelfde docent de verantwoordelijkheid heeft voor alle lessen, is het vakoverstijgende karakter goed hanteerbaar, maar in het voortgezet onderwijs kan dit op gespannen voet komen te staan met de aanzienlijke verkokering die daar de lessen dirigeert. Dat speelt bepaald niet enkel rond de canon, overigens. In de afgelopen maanden is uit de reacties op het ontwerp van de Profielcommissies Veldhuis gebleken hoezeer weloverwogen vernieuwingsvoorstellen kunnen schuren met de ingeslepen verdeling der vakken plus de Nederlandse hokjesgeest.⁸⁰ En dat terwijl de indeling in vakken vooral een realiteit is op de school, veel minder in de werkelijkheid daarbuiten. Wij zouden het dan ook betreuren als het simpele feit dat deze canon goed overleg tussen secties op school vereist, gebruik ervan in het voortgezet onderwijs zou remmen. Hier geldt toch wel bij uitstek dat “structures should serve what we do, rather than determine what we do”.⁸¹

47

Nascholing docenten

In ons rapport wijdden we een aparte paragraaf aan de opleiding van leraren (deel A, § 3.2). Dat pleidooi is goed opgemerkt en kreeg van vele kanten bijval.⁸² Het brak onder andere een lans voor herwaardering van de vakinhoudelijke kennis, en navenante aanpassing van het curriculum. Op dit punt maakt de commissie zelfs inbreuk op haar eigen regel niet te willen tornen aan posities en proporties tussen vakken. Want dat in het tegenwoordige PABO-curriculum van 6720 uur in vier jaar slechts 126 uur – zijnde minder dan 2% – bestemd zijn voor de scholing in het vak geschiedenis, doet zelfs de meest onverbeterlijke positivo ijzen.⁸³ Onze commissie hoopt dat in het kader van de bredere aandacht voor de PABO-opleidingen op dit gebied spoedig reparatie kan worden bewerkstelligd; het vitale verband tussen kennen en kunnen lijkt daar – en ook wel in andere lerarenopleidingen – te zeer in vergetelheid geraakt. In die opvatting zien wij ons inmiddels gesteund door

80 Zie Veldhuis 2006.

81 Citaat van prof. Jeremy Knowles, dean van Arts & Sciences aan Harvard University.

82 Zie Van der Kooij 2006; De Vries 2006; IVGD 2007; Klein & Storck 2007; VGN 2007.

83 Gegevens op basis van mini-enquête van de pabo-commissie van de VGN in februari/maart 2007 onder 17 PABO's.

het rapport *Versteviging van kennis in het onderwijs* van de Onderwijsraad en de reactie van de commissie-PABO van de VGN.⁸⁴

48

Maar vooralsnog zullen onze docenten moeten roeien met de riemen die ze hebben meegekregen in de opleidingen zoals ze zijn; en in dat licht hoeft het weinig verbazing te wekken dat velen van hen zich te zwak bewerktuigd voelen voor goed en inspirerend canononderwijs. Luid klonk vanuit die kring dan ook het appèl aan onze commissie om zich sterk te willen maken voor gedegen en goed inpasbaar nascholingsonderwijs. De commissie kent daaraan inmiddels nog hogere prioriteit toe dan zij al in haar eerste rapportage deed, en stelt – het veld beluisterd – de volgende formule voor. Er blijkt sterke behoefte te bestaan aan een combinatie van vakinhoudelijke en vakdidactische scholing. Docenten ervaren nascholingen waarin deze twee componenten op niveau aangeboden worden als een sterke stimulans om hun lessen te verbeteren. Voor de canon zou het daarbij kunnen gaan om een inspirerende inhoudelijke behandeling van telkens een reeks van vensters in het bredere kader van de Nederlandse geschiedenis en cultuur, voorzien van concrete didactische hulpmiddelen om deze canon voor kinderen in primair en voortgezet onderwijs tot leven (en leren) te wekken.

Om een en ander goed te laten verlopen dienen wel drie voorwaarden te worden vervuld. Ten eerste dient er voldoende tijd voor nascholing te zijn. In dit verband geven docenten aan dat goede nascholing tegenwoordig op gespannen voet kan komen te staan met het aangescherpte onderwijstijdbeleid van OCW.⁸⁵ Ten tweede zou het nascholingsaanbod van hoge kwaliteit moeten zijn, dat wil zeggen verzorgd door docenten uit wetenschappelijk en hoger beroepsonderwijs die over de vereiste vakinhoudelijke en vakdidactische kwaliteiten beschikken. Ten derde dienen de schooldirecties, geruggensteund door OCW, nascholing van hun docentencorps te bevorderen. Bij verschillende canonbijeenkomsten lieten docenten weten dat juist vanuit directies de noodzaak van nascholing vaak onvoldoende wordt onderkend.

Al met al lijkt nascholing van onze docenten op het gebied van de canon een even wezenlijk als complex proces. Het zal regie vanuit het ministerie van OCW vereisen om een en ander niet te laten vastlopen in een moeras van goede bedoelingen en praktische bezwaren.

84 Onderwijsraad 2006 en Van der Kooij 2006. Zie ook Van Soest 2006a.

85 Zie ook VGN 2007.

En intussen geldt ook hier dat men niet hoeft te wachten totdat alles naar genoegen is geregeld om iets vruchtbaars met de canon aan te vangen. Bij een recente enquête van de PABO-commissie van de VGN bleek dat 14 van de 17 bevroegde PABO's de canon al in het curriculum opneemt, ook al gaf men aan daarbij te moeten woekeren met de beperkte tijd.⁸⁶ De commissie vindt deze geluiden bemoedigend; ze duiden op serieuze bereidheid bij PABO's om de canon te omhelzen. Goede nascholing kan dit alleen maar versterken.

3.4 Entoen.nu in de toekomst

In deel A legde de commissie een belangrijke verantwoordelijkheid bij het ministerie van OCW waar het ging om de regie over en het beheren van het canonontwerp.⁸⁷ Inmiddels is het tijd om deze toekomst nader uit te lijnen, waarbij de vele ervaringen van het afgelopen half jaar bijdragen tot voortgeschreden inzicht. Zoveel is daarbij duidelijk: de canoncommissie moge nu zijn uitgewerkt, voor de canon zelf geldt dit allerminst. Aangezien deze canon is gemaakt “voor alle Nederlanders”, heeft het iets toepasselijks het ontwerp daarbij voortaan geheel over te laten aan het vrije spel der krachten. Anderzijds valt te voorzien dat af en toe partijen of personen contact zullen willen hebben met de bedenkers van dit tableau, al was het maar voor expertise of advies. Bovendien is er een website te beheren, en lopen er allerlei initiatieven die niet synchroon met deze rapportage kunnen worden afgerond. Tenslotte is er nog het plan voor een te stichten Willem van Oranjefonds (zie deel A, § 3.5 en aanbeveling 26), waarvan wij eens te meer voorstander zijn nu wij sinds oktober 2006 hebben gezien hoeveel creatieve energie en mooie initiatieven de canon in Nederland weet los te maken.

Omdat niet het ministerie maar de canoncommissie zelf inhoudelijke verantwoordelijkheid draagt voor het ontwerp-met-toebehoren, ligt het voor de hand om die verantwoordelijkheid op de een of andere manier buiten het ministerie te beleggen. Aangezien de commissie per 1 juni 2007 door de minister als zodanig wordt ontbonden, hebben wij haar boedel ondergebracht in een stichting entoen.nu die eigenaar is van het canonontwerp, de website, de wandkaart en de beeldmerken die voor de canon zijn ontwikkeld. Het oprichtingsbestuur van deze stichting zonder winstoogmerk bestaat uit

⁸⁶ Zie noot 81. De 3 PABO's die aangaven in het curriculum geen aandacht aan de canon te schenken, noemden als reden tijdgebrek.

⁸⁷ Vgl. onder meer aanbeveling 1 t/m 4, deel A, p. 82.

leden van de commissie. Deze stichting delegeert taken zoals hosting, beheer en redactie van de website, en productie en uitlevering van wandkaarten en schatkisten aan derden. De stichting dient tevens als 'loket' voor allerlei verzoeken rond de canon, zoals beoordeling van marktgerichte toepassingen en andere plannen die het canonontwerp betreffen. Eventuele inkomsten van de stichting zullen terugvloeien in de kas en worden aangewend voor verdere benutting van de canon.

Omstreeks 2011 kan de canonboedel aldus op ordentelijke wijze worden overgedragen aan de geprojecteerde nieuwe canoncommissie, zonder dat zich in de tussentijd diffuse eigendomsverhoudingen hebben verbreid rond het vigerende ontwerp.

Tot slot

Toen de demissionaire minister van OCW tijdens de oktober-presentatie slechts drie van de eenendertig aanbevelingen expliciet overnam, vreesden zwartkijkers dat het daarbij zou kunnen blijven. Sindsdien hebben signalen uit alle mogelijke richtingen ons juist optimistisch gestemd. Wel willen wij hier nogmaals beklemtonen dat onze voorstellen, zeker voor het onderwijs, met woord en daad steun zullen behoeven vanuit OCW, de inspectie inclusief, willen zij werkelijk kunnen landen.

51

Hierop krachtdadig te helpen inzetten vormt het hoofddoel van deze rapportage. Als het proces gaat zoals is voorzien, zal over een aantal jaren in opdracht van het ministerie van OCW een nieuwe commissie de balans opmaken, en voorgaan in een nieuw vervolg. Wij zullen van dat gezelschap zeker geen deel uitmaken, al willen we best een keer te gast zijn. De taak van deze eerste commissie Ontwikkeling Nederlandse Canon zit er bij dezen op. Wij groeten U allen zeer.

Geraadpleegde literatuur

N.B. Deze lijst pretendeert geen volledige opsomming te zijn van alles wat er van herfst 2006 tot lente 2007 over de canon geschreven is. Het gaat slechts om de reacties waarnaar in het voorafgaande expliciet wordt verwezen.

53

- Abrahams, Frits (2006), 'Privécanon'. In: *NRC Handelsblad* (17-10-2006).
- Akveld, Joukje (2006), 'Lezen met lijstjes'. In: *Lezen. Een uitgave van de Stichting Lezen 1* (2006) 2, p. 4-7.
- Antonisse, Rinus (2006), 'Zeeuwse geschiedenis wordt getekend door het water'. In: *Provinciale Zeeuwse Courant* (21-10-2006).
- Asscher, Maarten (2006), 'Canon is must, geen Wikipedia'. In: *de Volkskrant* (18-10-2006).
- Baar, Dirk-Jan van (2006), 'Een canon voor Nederland. De geschiedenis canon is een goede zaak, al had het hier en nu er beter buiten kunnen blijven'. In: *HP/De tijd* (27-10-2006).
- Barth, Marleen, 'Canon van de Nederlandse geschiedenis'. In: *Schooljournaal* (28-10-2006).
- Beek, Hélène van (2006), 'Controverse: staatsgeschiedenis of niet'. In: *De Gelderlander* (18-10-2006).
- Benali, Abdelkader (2006), 'Canon ook heilzaam voor migranten'. In: *de Volkskrant* (19-10-2006).
- Berg, Gerrit van den (2006), 'De 17e eeuw is pas echt van belang. De «canon van de Nederlandse cultuur en geschiedenis» moet de Nederlander behoeden voor onwetendheid over z'n identiteit'. In: *Trouw* (17-10-2006).
- Berg, Rien van den, Aaldert van Soest (2007), 'Een minder vrijzinnige, minder liberale canon. Alternatief van christen-historici voor de «vijftig vensters» van Van Oostrom'. In: *Nederlands Dagblad* (15-2-2007).
- Bergsma, Pier (2006), 'Waar het visioen ontbreekt, verwildert het volk'. In: *Friesch Dagblad* (7-12-2006).

- Betten, Erik (2007), 'Geschiedenislessen om te herhalen. Nieuwe indeling van de historie in tijdvakken geeft overzicht'. In: *Friesch Dagblad* (19-01-2007).
- Bijsterveld, Arnoud-Jan (2006), 'Brabantse canon is welkom'. In: *Brabants Dagblad* (28-10-2006).
- Blokker, Jan (2006), 'Het definitieve einde van de jaren zestig'. In: *NRC Next* (18-10-2006).
- Boogaart, Ernst van den (2006), 'Gecanoniseerd verleden. De Duitse canon en de Nederlandse'. In: *De Groene Amsterdammer* (1-12-2006).
- Boorsma, Peter (2006), 'Ondernemers ontbreken in Canon. Vijf vragen aan Jan Luiten van Zanden (IISG)'. In: *Forum* (2-11-2006).
- Borst, Hugo (2006), 'Voetnoot in 3000 jaar historie'. In: *Algemeen Dagblad* (18-10-2006).
- Bouma, Japke-D (2006), 'Ontwikkelingspsycholoog Greetje van der Werf: «Ik heb maar één boodschap: stop de daling van het onderwijsniveau»'. In: *M. Het maandblad van NRC Handelsblad* (2-9-2006), p. 26-27.
- Bouma, Japke-D (2006a), 'Het wordt weer stampwerk. «Je kan geen geschiedenis leren met deze canon»'. In: *NRC Handelsblad* (21-10-2006).
- Bouma, Japke-D, Derk Walters (2006), 'Ze zijn allemaal «op zich» wel blij met de canon, maar...'. In: *NRC Handelsblad* (17-10-2006).
- Brandsma, Michel, Maarten Duijvendak (2007), *Canon van het Noorden. Het historisch belang van Noord-Nederland*. Zwolle: Waanders.
- Breedveld, Willem (2006), 'De canon is een klein wonder. Wat ontbreekt is het verhaal. En een «nee» tegen Fortuyn'. In: *Trouw* (18-10-2006).
- Breedveld, Willem (2006a), 'Is Nederland rijp voor een nieuwe beeldenstorm?'. In: *Trouw* (21-10-2006).
- Bril, Martin (2006), 'Canon'. In: *de Volkskrant* (17-10-2006).
- Buitenhuis, Ron (2006), 'Limburg niet eens voetnoot in geschiedenis'. In: *De Limburger* (17-10-2006).
- Cillekens, Caspar (2006), 'Hoogste tijd voor Limburgse canon'. In: *Limburgs Dagblad* (20-10-2006).
- Cillekens, Caspar (2006a), 'Maastrichtse canon herdrukt'. In: *Limburgs Dagblad* (18-11-2006).
- Cools, Hans (2007), 'Een canon voor het land van ooit'. In: *Ons Erfdeel. Vlaams-Nederlands cultureel tijdschrift* 50 (februari 2007) 1, p. 186-189.
- Cornelisse, Wilma (2007), 'De beperkingen van Van Oostrom's vijftig vensters'. In: *Nieuwsbrief Onderwijspraktijk* 3 (2007), p. 42-48.

- Cultuurredactie (2006), '«Canon is lichtpuntje in het onderwijs»'.
In: *Reformatorisch Dagblad* (17-10-2006).
- Deursen, A.Th. van (2006), 'Canon met of zonder beurtzang. Ieder kind heeft belang bij goed onderwijs in de geschiedenis'. In: *Reformatorisch Dagblad* (16-10-2006).
- Deursen, A.Th. van (2006a), 'Laten we de canon maar niet te ernstig nemen'.
In: *Trouw* (18-10-2006).
- Dijkgraaf, Robbert, Louise O. Fresco (2006), 'Waar is Christiaan Huygens gebleven? Canon blijkt getrouwe afspiegeling van onze nationale angst voor bètavakken'. In: *NRC Handelsblad* (18-10-2006).
- Dijkgraaf, Robbert e.a. (2007), 'Vensters op de stille kracht. Bèta-canon Commissie wil doorkijkjes naar meerdere dimensies van de natuurwetenschappen'. In: *de Volkskrant* (6-1-2007).
- Dijkgraaf, Robbert (2007a), 'Mag het een onsje minder?'. In: *NRC Handelsblad* (28-4-2007).
- Doorman, Maarten (2006), 'Canon moet terug in het onderwijs'.
In: *de Volkskrant* (8-12-2006).
- Doorn, J.A.A. van (2006), 'De klucht van de canon'. In: *Trouw* (21-10-2006).
- Dudok van Heel, Floris e.a. (2007), '*Ieder zingt zijn eigen lied*'. *De canon van Nederland*. (onderzoeksproject eerstejaarsstudenten Politicologie UvA o.l.v. dr. Marijke Mossink). Uitgave in eigen beheer.
- Duijf, Marleen, Emmanuel Naaijken (2006), '«Vijf weken voor onze geschiedenis». De canon nationale geschiedenis kent voor- en tegenstanders. Vijf reacties uit de praktijk'. In: *Brabants Dagblad* (17-10-2006).
- Duursma, Mark (2006), 'Een canon die geen wet wil zijn'. In: *NRC Handelsblad* (16-10-2006).
- Empel, Martijn van (2006), 'Canon mist samenhang en verhaal'.
In: *Het Financieele Dagblad* (24-10-2006).
- Engels, Joep (2006), 'Blinde vlek. Bèta's ergeren zich aan ontbreken van hun helden in nationale geschiedenis-canon'. In: *Trouw* (10-11-2006).
- Erfgoed Actueel (2006), *Reactie op rapport entoen.nu; de Canon van Nederland d.d. 29-11-2006*. Zie www.entoen.nu rubriek 'downloads'.
- Erven Dorens, Beau van (2006), 'Terug naar school'. In: *NRC Handelsblad* (17-10-2006).
- Etty, Elsbeth (2006), 'De helden van Frits van Oostrom'. In: *NRC Handelsblad* (24-10-2006).

- Fijter, Reiny de (2007), '«Nogal pathetisch, zo'n christelijke canon»'.
In: *Nederlands Dagblad* (19-2-2007).
- Franke, Herman (2006), 'De hoogste wijsheid: was je met spuug en lik jezelf'.
In: *de Volkskrant* (27-10-2006).
- Frijhoff, Willem (2007), 'Nieuw Nederland: cultuur onder vuur'.
(NWO-Huygenslezing), beschikbaar via www.nwo.nl.
- Gaemers, Carin (2007), 'De canon in stelling'. In: *Holland, historisch tijdschrift*
39 (2007) 1, p. 43-49.
- Gerrits, Robin (2006), 'Het verhaal van Nederland in 50 «vensters»'.
In: *de Volkskrant* (16-10-2006).
- Geurts, Thom (2007), 'De canon in het onderwijs: van kennisinstrument naar
pedagogie?' In: *Reflexief. Forum voor katholiek onderwijs* 6 (februari 2007)
1, p. 18-20.
- Goedkoop, Hans (2006), 'Leer van het verleden – en zoek daarbij niet de emotie,
maar streef simpel naar kennis'. In: *NRC Handelsblad* (28-10-2006).
- Grever, Maria (2006), 'Canon mag geschiedenis niet monopoliseren'.
In: *De Gelderlander* (17-10-2006).
- Grever, Maria e.a. (2006), 'Het behouden huis. Een commentaar op
«De canon van Nederland»'. In: Maria Grever, Ed Jonker, Kees Ribbens,
Siep Stuurman, *Controverses rond de canon*. Assen: Van Gorcum, p. 106-116.
- Groot, Pieter de (2006), 'Een canon door een Hollandse bril'. In: *Leeuwarder
Courant* (17-10-2006).
- Groot, Pieter de (2006a), 'Wie en wat in de Friese canon'. In: *Leeuwarder
Courant* (28-10-2006).
- Gruithuijsen, Jasper van (2006), 'Canon regio rijp voor discussie, maar wel
zo leuk'. In: *De Gelderlander* (30-12-2006).
- Gulpen, Hans (2007), 'Katholiek onderwijs gaat zijn eigen christelijke canon
maken'. In: *De Gelderlander* (19-2-2007).
- Gunst, Jakko (2006), 'Terug naar 1650'. In: *Reformatorisch Dagblad* (16-10-2006).
- Haperen, Maria van (2006-2007), 'Annie eruit, Huygens erin. Lezersenquête
over de canon'. In: *Historisch Nieuwsblad* 15 (december 2006/januari
2007) 10, p. 32-34.
- Harinck, George (2007), 'De Canon op de Augustinusschool'. In: *Nederlands
Dagblad* (15-2-2007).
- Heel, Caspar van (2006), *De canon van Overijssel. 50 vensters op de geschiedenis
van Overijssel*. Uitgave van de provincie Overijssel.

- Hoomans, Peter (2006), 'Hoe Nederland zijn canon kreeg'. In: *HP/De Tijd* (20-10-2006), p. 70-74.
- Huisman, Kerst (2007), *Friesland heeft zijn eigen verhaal. Pleidooi voor een niet-randstedelijke canon*. Leeuwarden/Utrecht: Steven Sterk Uitgevers.
- Hurenkamp, Menno (2006), 'Nederland heeft nooit bestaan'. In: *De Groene Amsterdammer* (20-10-2006).
- IVGD (2007), *Beter geschiedenis met een canon? Een reactie van het IVGD d.d. 27-03-2007*. Zie entoen.nu rubriek 'downloads'.
- Jacobs, Michèle, Maarten van der Werf (2006), 'Historisch besef? Kijk dan om je heen! Nationaal museum oprichten is overbodig en geldverspillend'. In: *NRC Next* (16-10-2006).
- Jong, E. de (1993), *Natuur en kunst. Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur 1650-1740*. Amsterdam: Thoth.
- Jong, K. de (2006), 'Gebruik van de canon is niet verplicht. Er is werk aan de winkel voor scholen'. In: *Friesch Dagblad* (23-10-2006).
- Kamps, Hans (2006), 'Canon'. In: *Het Financieele Dagblad* (31-10-2006).
- Klein, S.R.E., E.G.M. Storck (2007), *Brief aan de Canoncommissie d.d. 12-04-2007*. Zie entoen.nu rubriek 'downloads'.
- KNAG (2007), *Reactie van de afdeling onderwijs van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap op de Canon van Nederland d.d. 12-04-2007*. Zie entoen.nu rubriek 'downloads'.
- Kooij, Cees van der (2006), 'De Canon van Nederland – een inspirerend fundament!' In: *Kleio. Tijdschrift van de Vereniging van docenten in Geschiedenis en Staatsinrichting in Nederland (VGN)* 47 (december 2006) 8, p. 57.
- Kort, Albert L. (2006), 'Vincent van Gogh leefde eerder/later dan Mohammed. Chronologische aanpak geschiedenisles in ere hersteld'. In: *Reformatisch Dagblad* (16-10-2006).
- Kuitenbrouwer, Jan (2006), '«Hoho, voorzitter, u vergeet een puntje.» «Eh...» «De buitenhuizen!»'. In: *Trouw* (18-10-2006).
- Lamberink, Harry (2007), 'Geef geschiedenisonderwijs een duw in de rug'. In: *Nederlands Dagblad* (15-2-2007).
- Lieshout, Marcel van (2006), 'Plots wil elke stad zijn eigen canon hebben'. In: *de Volkskrant* (24-10-2006).

- Ligtvoet, Floor (2006), '«Willem Drees, wie is dat in godsnaam?»'. In: *Limburgs Dagblad* (16-10-2006).
- Lindeman, Henk, Otto de Loor, Ronald Naar (2006), 'De canon en de zuinige koopman'. In: *12-18. Praktijkblad voor het voortgezet onderwijs* (2006) nr. 8, p. 28-30.
- LT (2007), *Reactie van het sectiebestuur Nederlands van de Vereniging van Leraren in Levende Talen op het rapport van de Canoncommissie d.d. 10-03-2007*. Zie *entoen.nu* rubriek 'downloads'.
- Maas, Michiel (2007), '«Canon toont aan dat Groene Hart bestaat!»'. In: *AD Utrechts Nieuwsblad* (19-2-2007).
- Meiden, Willem van der (2007), 'Relicanon. 25 vensters op religieus Nederland'. In: *VolZin. Opinieblad voor geloof en samenleving* 6 (6 april 2007) 7, p. 18-24.
- Melis, Karin (2007), 'Culturele canon en het basisonderwijs: cesuur tussen beeld en werkelijkheid'. In: *Reflexief. Forum voor katholiek onderwijs* 6 (februari 2007) 1, p. 16-18.
- Meulema, Gea (2006), '«Niet terug naar de opdreun-cultuur». Reacties van leraren Geschiedenis'. In: *Dagblad van het Noorden* (17-10-2006).
- Naaijken, Emmanuel (2006), 'Brabant wil een eigen canon'. In: *Brabants Dagblad* (17-10-2006).
- NKSR (2007), *Open brief aan de Canoncommissie d.d. 15-02-2007*. Zie *entoen.nu* rubriek 'downloads'.
- Noordstrand, Joke (2006), 'En toen de canon. Wat nu?'. In: *Kleio. Tijdschrift van de Vereniging van docenten in Geschiedenis en Staatsinrichting in Nederland (VGN)* 47 (oktober 2006) 7, p. 45-47.
- Obbink, Hanne (2006), 'Canon ook gebruiken bij Aardrijkskunde'. In: *Trouw* (17-10-2006).
- Obbink, Hanne (2006a), '«Ik kan bij mijn vmbo-leerlingen niet aankomen met Spinoza»'. In: *Trouw* (18-10-2006).
- Onderwijsraad (2006), *Versteviging van kennis in het onderwijs*. Den Haag.
- Onderwijsraad (2007), *De verbindende schoolcultuur*. Den Haag.
- Oomen, Eefje, Job van de Sande (2006), 'Nooit meer opdreunen: «1600, Slag bij Nieuwpoort»'. In: *Algemeen Dagblad* (17-10-2006).
- Oostrom, Frits van (2007), *Een zaak van alleman. Over canon, schoolboeken, docenten en algemene ontwikkeling* (UvA: Kohnstammlezing). Amsterdam: AUP.

- Plasterk, Ronald (2006), Column over *entoen.nu* in het tv-programma *Buitenhof*, zondag 22 oktober 2006.
- Plasterk, Ronald (2007), Column over bètacanon in het tv-programma *Buitenhof*, zondag 7 januari 2007.
- Polak, Ronald (2007), 'Canon vraagt vakmanschap op school'. In: *Nederlands Dagblad* (8-1-2007).
- Post, Arjan (2006), 'Boei voor burgers. Culturele sector reageert lauw op canon'. In: *Binnenlands Bestuur* (20-10-2006).
- Pröpper, Henk (2006), 'In Holland staat een huis... Het Huis voor de Culturele Dialoog: de ideale plek voor een goed gesprek over de Canon'. In: *Boekman* (2007) 69.
- Raad van economisch adviseurs (2007), *Lof der eenvoud*. Den Haag.
- Reijd, Geleijnse & Van Tol (2007), *De historische canon van Fokke & Sukke*. Baarn: Catullus.
- Reijn, Gerard (2006), 'Canon verandert onderwijs niet. Tweede Kamer heeft in augustus al gekozen voor tien tijdvakken'. In: *de Volkskrant* (27-10-2006).
- Rijksbaron, Anna, Corrie Verkerk (2006), 'Iedereen ziet wel iets in Amsterdamse canon'. In: *Het Parool* (28-10-2006).
- Roggeveen, Leo (2006), '«Haagse canon wordt meerstemmig lied». Wim Willems gaat verhalen verzamelen'. In: *AD Haagsche Courant* (2-11-2006).
- Schans, A.A. van der (2006), 'Canon fundament om op te bouwen. Commissie-Van Oostrom heeft goed werk geleverd'. In: *Reformatorsch Dagblad* (17-10-2006).
- Scherder, Tom (2007), 'Canon Naarden en Bussum. Project Historische Kring'. In: *Gooi- en Eemlander* (28-2-2007).
- Schoonhoven, Silvan (2006), 'Leiden heeft zijn canon'. In: *Leidsch Dagblad* (28-10-2006).
- Schoonhoven, Silvan (2006a), 'Ook Oegstgeest bezint zich op canon. Van Willibrord tot de Oegstgeester dakpan'. In: *Leidsch Dagblad* (20-11-2006).
- Seller, Frank (2007), 'Oooh, is het een verhaal?'. In: *Reflexief. Forum voor katholiek onderwijs* 6 (februari 2007) 1, p. 21-23.
- Simons, Wilfred (2006), 'Een gedeelde toekomst vraagt om een gedeeld verleden'. In: *Leidsch Dagblad* (4-11-2006).
- Slager, Kees (2006), 'Canon moet wél kloppen. Watersnood 1953'. In: *Trouw* (20-10-2006).
- Slager, Seije (2006a), 'In de klas wordt het een dictaat'. In: *Trouw* (21-10-2006).

- Slager, Seije (2007), 'Alles en iedereen een eigen canon'. In: *Trouw* (24-1-2007).
- Smalhout, B. (2006), 'De canon van Nederland'. In: *De Telegraaf* (21-10-2006).
- Smeets, Hubert (2006), 'Historisch pamflet'. In: *De Groene Amsterdammer* 130 (20-10-2006) 42, p. 4.
- Smits, Theo (2006), 'De Canon van de Natuurwetenschappen. Wat iedere Nederlandse burger zou moeten weten'. In: *Nederlands tijdschrift voor Natuurkunde* (december 2006), p. 392-394.
- Soest, Aaldert van (2006), 'Rol Christendom onderbelicht. Inhoud canon nu al achterhaald'. In: *Nederlands Dagblad* (17-10-2006).
- Soest, Aaldert van (2006a), '«Willibrord? Nog nooit van gehoord». Docenten grijpen canon aan voor meer vakinhoud op PABO'S'. In: *Nederlands Dagblad* (8-12-2006).
- Spapens, Paul (2006), 'Hele geschiedenis op Alphense schoolplaat'. In: *Brabants Dagblad* (14-10-2006).
- Spijkerboer, A.A. (2006), 'Canon geschiedenis miskent Reformatie'. In: *Nederlands Dagblad* (20-11-2006).
- Stiphout, Robert (2006), 'Nederige canon. Top-50 van Nederlandse historie is zege voor geschiedenisles, maar ook gemiste kans'. In: *Elsevier* (21-10-2006).
- Stiphout, Robert (2006a), 'Tastbaar erfgoed. Mijlpalen uit de geschiedenis'. In: *Elsevier* (16-12-2006).
- Straeten, Bart Van der (2007), 'A dialogue, not a Directive. A Canon of Dutch History'. In: *The Low Countries. Arts and Society in Flanders and the Netherlands*. Brugge: Ons Erfdeel, 2007, p. 263-265.
- Stuurman, Siep (2006), 'Van nationale canon naar wereldgeschiedenis'. In: Maria Grever, Ed Jonker, Kees Ribbens, Siep Stuurman, *Controverses rond de canon*. Assen: Van Gorcum, p. 59-79.
- Taffijn, Jean-Paul (2006), 'Praten over een eigen canon'. In: *Dagblad van het Noorden* (9-12-2006).
- Tak, Sophie (2006), 'Een canon ondanks Fortuyn en het belang van «sleur en pleur gedichten»'. In: *VakTaal. Tijdschrift van de landelijke vereniging van Neerlandici* 19 (2006) 2/3, p. 11-13.
- Veldhuis, Jan e.a. (2006), *Bruggen tussen Natuur en Maatschappij. Ontwerpadvies*. Den Haag.
- Ven, Jace van de (2006), '«Canon opstapje naar boeiend onderwijs»'. In: *Brabants Dagblad* (16-11-2006).

- Verdouw, Gerco (2006), 'Arminius en Wim Kok in één canon'. In: *Reformato-
risch Dagblad* (21-11-2006).
- Vermeulen, Linda (2007), *Media-analyse Canon. Analyse van de reacties op het
verschijnen van het rapport van de commissie Ontwikkeling Nederlandse
Canon o.l.v. prof. dr. F. van Oostrom*. Den Haag: interne uitgave OCW.
- Verslaggever (2007), 'Jordaananon handzaam. Buurtbewoners stellen zelf
overzicht samen'. In: *Het Parool* (1-2-2007).
- VGN (2007), *Brief aan de leden van de commissie 'Ontwikkeling Nederlandse
Canon' d.d. 10-04-2007*. Zie *entoen.nu* rubriek 'downloads'.
- Vloet, Corine (2006), 'Canon geeft civil society een gezicht'. In: *NRC Handels-
blad* (17-10-2006).
- Vries, Pieter Anko de (2006), 'Geschiedenis van «begin» tot nu. Chronologische
aanpak zorgt voor beter historisch besef'. In: *Friesch Dagblad* (19-10-2006).
- Vuren, A.J. van (2006), 'Canon verkapte zoektocht naar identiteit'.
In: *De Gelderlander* (24-10-2006).
- Walstijn, Wilbert van (2007), 'Vanwaar de behoefte aan canoniseren?'
In: *Reflexief. Forum voor katholiek onderwijs* 6 (februari 2007) 1, p. 4-7.
- Walstijn, Wilbert van (2007a), 'De canon brengt de stamboom van Nederland
in kaart. Interview met Peter Nissen'. In: *Reflexief. Forum voor katholiek
onderwijs* 6 (februari 2007) 1, p. 8-10.
- Walters, Derk (2007), 'Iedere streek zijn eigen canon'. In: *NRC Handelsblad*
(16-2-2007).
- Werf, Greetje van der (2006), 'Maak een kern-curriculum voor alle scholen'
[paragraaf 2 in interview over kwaliteit van onderwijs in Nederland].
In: *NRC Handelsblad M*, september 2006, p. 26.
- Wesseling, H.L. (red.) (2005-2007), *Plaatsen van herinnering* (4 delen).
Amsterdam: Bert Bakker.
- Wesseling, H.L. (2006), 'En nu nog geschiedenis van de wereld'.
In: *de Volkskrant* (17-10-2006).

BIJLAGE 1

Brief met vervolgo opdracht

Aan de heer prof. dr. F. van Oostrom

Den Haag
 6 december 2006

Ons kenmerk
 BOA/2006/48282

Onderwerp
 vervolgtaskanon van Nederland

Geachte heer Van Oostrom, geachte commissieleden,

U hebt uit mijn reactie bij de presentatie van uw canon op 16 oktober al begrepen dat ik u wil vragen uw werk nog even voort te zetten. In deze brief ga ik daar wat preciezer op in.

1. Ik vraag u hierbij formeel mij te adviseren hoe om te gaan met de respons op uw canonvoorstel en het bijbehorende advies. De voorstellen van de commissie hebben veel reacties opgeroepen. Het kabinet hecht eraan deze reacties op enigerlei wijze te verdisconteren in het vervolgbeleid. Het gaat om respons uit de wereld van onderwijs en cultuur in het bijzonder, maar ook uit de samenleving als geheel. Sinds 16 oktober zijn er heel wat reacties in de media verschenen; tot 16 april 2007 (eind van deze responstermijn) zullen er ongetwijfeld nog veel volgen. Ik zou uw eindrapport graag in de tweede helft van mei 2007 ontvangen. De commissie wordt daarna op 31 mei 2007 van deze vervolgtaskanon ontheven en ontbonden.

2. Ik vraag u ook de website van de commissie nog enige tijd te blijven beheren. Mijn streven is het beheer van deze website zo snel mogelijk over te dragen aan Kennisnet, de portal van het onderwijs. De belangrijkste reden daarvoor is eenduidigheid voor scholen: alle belangrijke thema's moeten via één portal toegankelijk zijn.

3. Ik vraag u ook vanuit de commissie de inhoudelijke samenhang te bevorderen tussen de canon van Nederland zoals door u ontwikkeld, en het onderwijsmateriaal dat met middelen van OCW wordt ontwikkeld door ldtV bij het project "Het verleden van Nederland". Ik heb met ldtV afgesproken (leden van) de commissie bij de redactieraad voor dit onderwijsmateriaal te betrekken en vanuit de OCW-

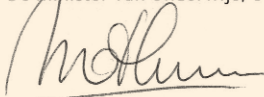
subsidie voor dit project een passende vergoeding te bieden na 31 mei 2007 als de commissie formeel niet meer bestaat.

Bovenstaande vervolgwerkzaamheden vragen een nieuwe instellingsbeschikking, die terugwerkende kracht zal hebben aansluitend bij het beëindigen van de eerste taak. Ik zal u die zo spoedig mogelijk doen toekomen. En in een afzonderlijke brief wordt op de door u ingediende begroting ingegaan.

64

Tot slot wens ik u succes bij het vervolg van het werk rondom de canon van Nederland.

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,

Maria J.A. van der Hoeven

BIJLAGE 2

Bijstellingen Canonontwerp

A Herziene wandkaart

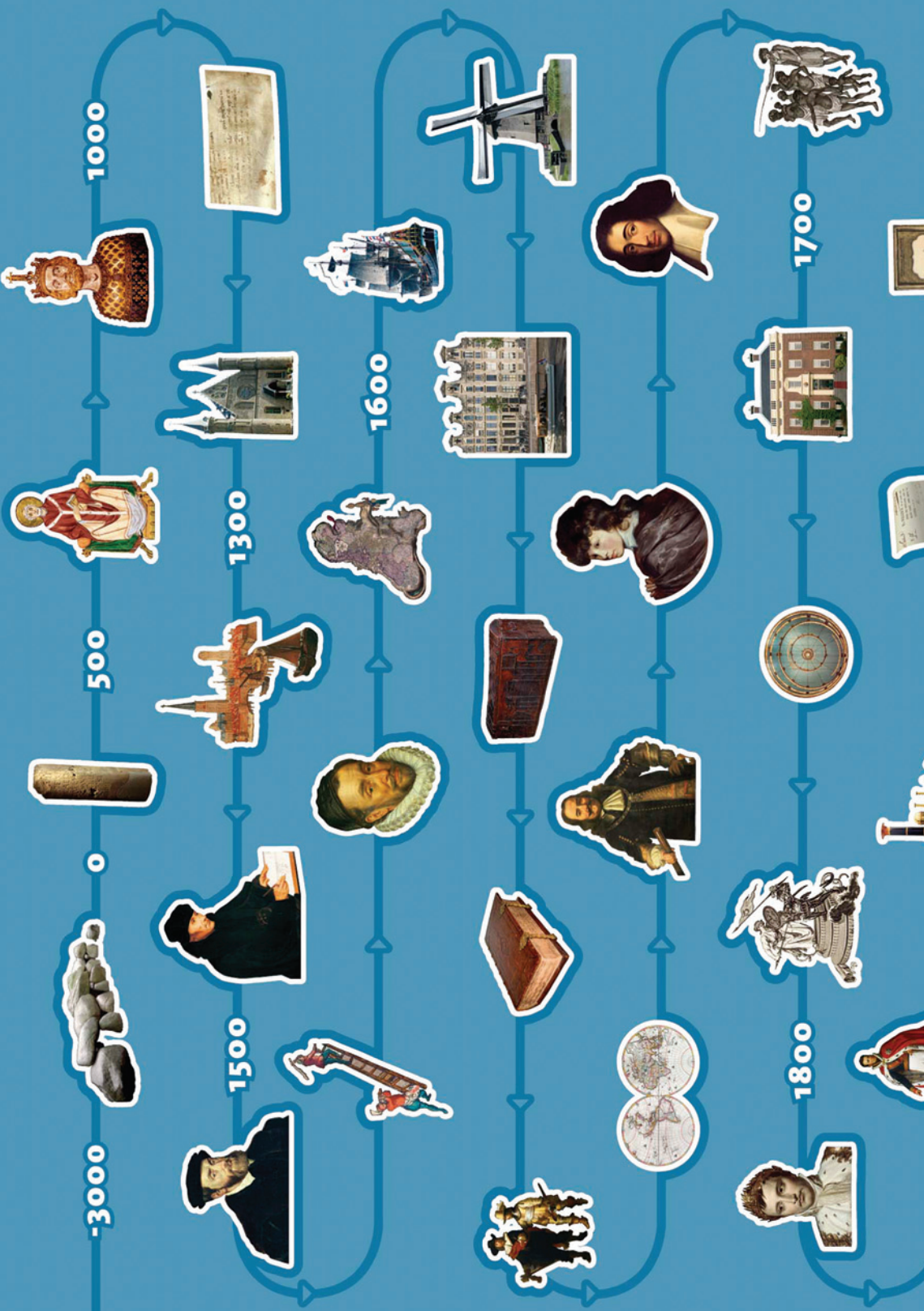
B Nieuw venster: Christiaan Huygens

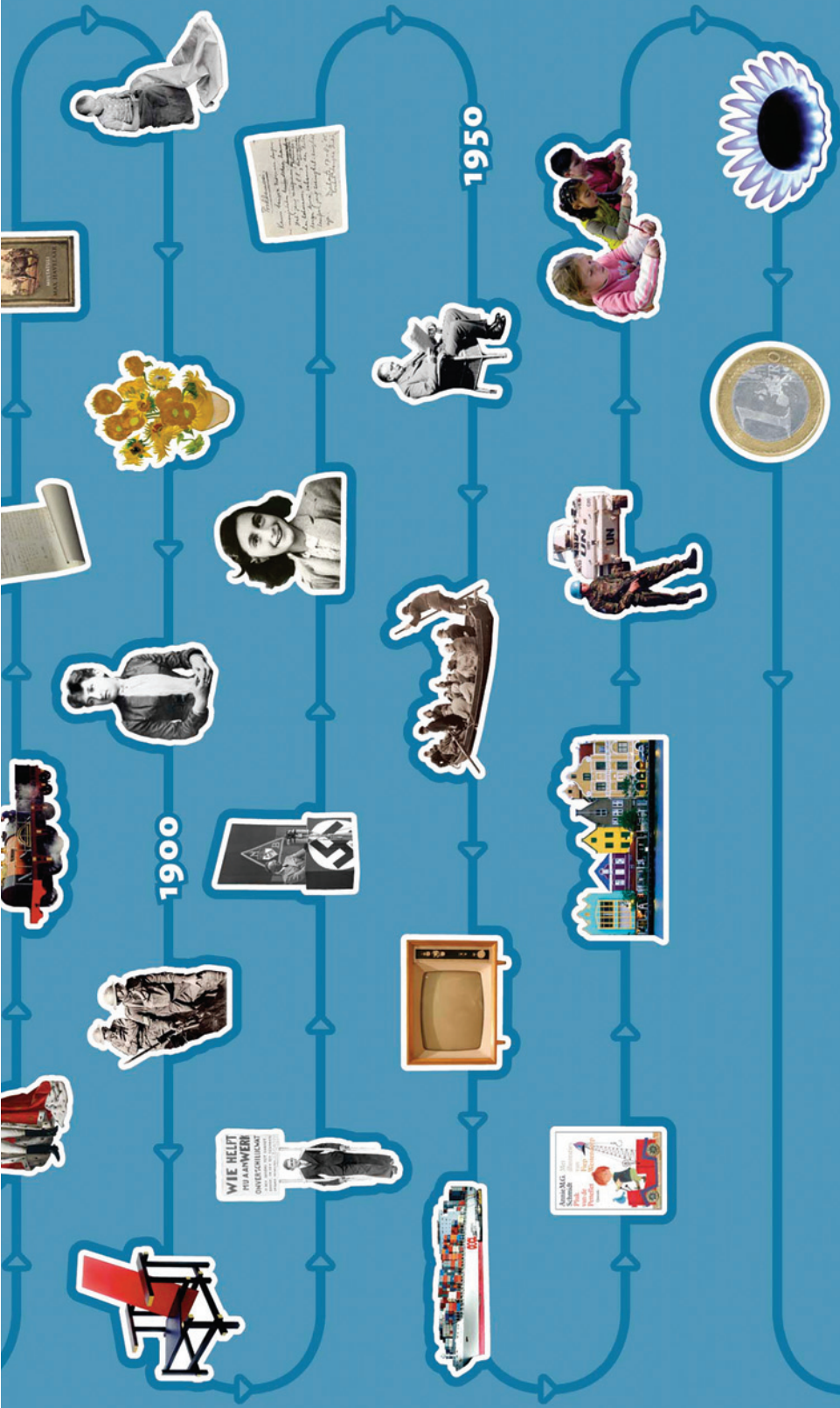
65

C Nieuwe iconen: Beemster en Grachtengordel

D Herziene hoofdlijnen

E Lijst met errata deel A en B

enttoen·nu

1629-1695

Christiaan Huygens

Wetenschap in de Gouden Eeuw

Christiaan Huygens werd in 1629 geboren als tweede zoon van Constantijn Huygens, dichter en secretaris van de stadhouders van Oranje. De vader had voor zijn zoons een carrière als diplomaat in gedachten en stuurde hen daarom naar Leiden en later naar Breda, om er rechten te studeren. Maar Christiaan was meer geïnteresseerd in de wis- en natuurkunde en astronomie. Als kind al weigerde hij Latijnse verzen te schrijven. Liever knutselde hij met molentjes en andere machientjes en observeerde hij de kringen die veroorzaakt werden door een stok die hij in het water gooide.

Al op jeugdige leeftijd correspondeerde Christiaan met gezaghebbende buitenlandse geleerden over diverse vraagstukken. De Franse filosoof, natuur- en wiskundige Mersenne schreef in 1647 aan vader Constantijn: 'Als hij zo doorgaat, zal hij Archimedes nog eens overtreffen.' De vader bleef zijn zoon dan ook tot in lengte van dagen 'mijn Archimedes' noemen.

Huygens verbleef veelvuldig in Engeland en ook in Frankrijk, waar hij in 1655 promoveerde en in 1666 benoemd werd tot eerste directeur van de Académie Royale des Sciences. Deze benoeming illustreert het belang dat internationaal aan Huygens' werk en ideeën gehecht werd. Van 1681 tot aan zijn dood woonde hij afwisselend in Voorburg, op de door zijn vader ontworpen buitenplaats Hofwijck en op het Plein in Den Haag.

Christiaan was een bewonderaar van Descartes, de 'vader van de moderne wijsbegeerte', die zijn denken niet stoelde op overgeleverde leerstellingen en theorieën. Hij wilde zelf experimenteren, observeren en wetten formuleren. Deze nieuwe manier van wetenschap beoefenen is bekend geworden als de Wetenschappelijke Revolutie. Dit was ook wat Huygens deed: voortdurend waarnemen, experimenteren en controleren.

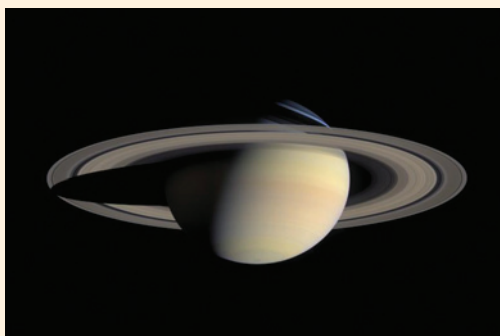
Christiaans verdiensten liggen op veel terreinen: op wiskundig gebied schreef hij

onder andere over de kwadratuur van de cirkel, op natuurkundig terrein bestudeerde hij de val- en slingerbeweging, waarvan de uitvinding waardoor hij het meest bekend werd, het slingeruurwerk (1656), een uitvoeiselsel was. Hij legde zich eveneens toe op het vervaardigen en steeds verbeteren van zeeklokken, die op een schip in volle zee zo nauwkeurig mogelijk de tijd konden weergeven en niet zouden haperen. Het kennen van de juiste tijd was van groot belang voor de plaatsbepaling op zee.

Met zijn dertien maanden oudere broer Constantijn, met wie hij een hechte vriendschapsband had en veelvuldig correspon-

deerde, hield Christiaan zich bezig met het slijpen van lenzen voor microscopen en astronomische kijkers. Met zo'n kijker ontdekte hij de ring om Saturnus en, even daarvoor in 1655 Titan, de eerst ontdekte maan rond die planeet. De merkwaardige verschijnselen rond Saturnus waren door eerdere geleerden beschreven als een soort 'oortjes' van het hemellichaam. Christiaan onthulde de ware situatie en meldde zijn bevindingen bij vele gezaghebbende sterrenkundigen in Europa. Over Saturnus' ring en de maan Titan schreef hij: 'Ze blijven de tekens van mijn vernuft, en laten de namen die ik schreef aan de hemel dat ook na mijn dood nog beamen.'

69

Vertakkingen

Basisonderwijs

De opvoeding van de kinderen van Constantijn Huygens
De uitvindingen en ontdekkingen van Christiaan Huygens
Het "oude" wereldbeeld

Voortgezet onderwijs

Wiskunde als beschrijving van de fenomenen in de natuur
De Republiek als plaats voor wetenschapsbeoefening
De anatomische lessen
Lichttheorieën van Huygens en Newton
Newton: Bijbeluitlegger en natuurkundige

Heden en verleden

NASA's Huygens-Cassini-missie van 1997-2004

In de schatkist

Slingeruurwerk
Afbelding van Saturnus

Verwijzingen

Er op uit

Voorburg: Hofwijk-Huygensmuseum
Leiden: Museum Boerhave
Amsterdam: Museum New Metropolis

Jeugdboeken

Jo Hermans, *Hoor je beter in het donker? Antwoord op alledaagse vragen*. Oegstgeest, 2006.

Achtergrondliteratuur

C.D. Andriessse, *Titan kan niet slapen. Een biografie van Christiaan Huygens*. Amsterdam/Antwerpen, 1993.

Websites

www.phys.uu.nl/~huygens
saturn.jpl.nasa.gov

c **Nieuwe iconen**

70

Beemster

De grachtengordel

D Herziene hoofdlijnen

Vooraf: karakteristieken van de hoofdlijnen

- Het is van belang dat er voorzichtig wordt omgesprongen met termen als ‘Nederland’, ‘Nederlandse cultuur’ en ‘Nederlandse geschiedenis’. Immers, tot in de negentiende eeuw is het begrip ‘Nederland’ een anachronisme, en ook het adjectief ‘Nederlands’ blijft voor die vroege geschiedenis problematisch. Wanneer er in deze tekst sprake is van de geschiedenis van de Nederlandse taal en cultuur, het Nederlandse grondgebied en de Nederlandse staat, bedoelen wij in feite ‘op deze regio betrekking hebbend’, zonder te suggereren dat die regio al die tijd een culturele, staatkundige, taalkundige of culturele eenheid vormde. We behandelen deze zaken als historische verschijnselen.
- De Nederlandse geschiedenis en cultuur worden in deze tekst niet als geïsoleerde eenheden, maar in verband met ontwikkelingen in Europa en de wereld beschreven.
- De structuur van de hoofdlijnen is grofweg chronologisch, al moet wel worden opgemerkt dat bepaalde aspecten (bijvoorbeeld de strijd tegen het water of de christelijke cultuur) niet in één tijdvak ondergebracht kunnen worden.
- De hoofdlijnen hebben verschillende invalshoeken. De eerste hoofdlijnen bevatten enkele aspecten van Nederland die in hun historische contouren worden geplaatst (laagland, de Nederlandse taal, handelsnatie, land met een christelijke traditie, verstedelijkt land met een dichtbevolkte Randstad, klein land omgeven door Europese grootmachten). Ten tweede zijn er hoofdlijnen die historische ontwikkelingen van het land aangeven die weliswaar tot het verleden behoren, maar waarvan de directe en indirecte sporen nog altijd herkenbaar aanwezig zijn (het ontstaan van de Republiek, de Gouden Eeuw, het koloniale verleden, het ontstaan van een eenheidsstaat, de negentiende-eeuwse modernisering, de wereldoorlogen). Ten derde zijn er hoofdlijnen die de recente geschiedenis belichten en daarmee tot de dagelijkse actualiteit behoren (verzorgingsstaat, democratisering en ontkerkelijking, immigratieland, Europese integratie).

71

De hoofdlijnen bieden daarmee een plaatsbepaling in ruimte en tijd: ze laten in grote lijnen zien wat de bewoners van dit gebied zoal hebben meegemaakt.

Hoofdpijnen van de canon van de Nederlandse cultuur en geschiedenis

Ter inleiding

Onderstaande veertien 'hoofdpijnen van de canon' zijn bedoeld als achtergrondtekst bij de vijftig vensters. Het zijn de rode draden door de geschiedenis van Nederland die de dwarsverbanden tussen de afzonderlijke vensters laten zien en zo kunnen helpen bij het aanbrengen van samenhang in de genoemde onderwerpen, voorwerpen, personen en thema's van de canon.

72

1 Lage landen bij de zee

Dit land is grotendeels door mensenhanden 'gemaakt': bedijkt, ingepolderd en ontgonnen. De aanpassing aan en de strijd tegen het water is een rode draad in de geschiedenis van deze regio.

→ **De Beemster • De watersnood**

2 Aan de periferie van Europa

De regio die nu Nederland heet, is een rivierdelta aan de periferie van het continent Europa. Deze geografische ligging bepaalt door de eeuwen heen de geschiedenis van dit gebied. Vanaf 4500 voor Chr. ontwikkelen zich hier agrarische samenlevingen en vanaf het begin van de jaartelling is de regio een grensgebied van het Romeinse Rijk. In later eeuwen maakt de regio onderdeel uit van andere grote rijken. Pas vanaf circa 1590 beginnen de eerste contouren van het huidige Nederland zich op de kaart af te tekenen. Nog vaak zullen de grenzen diepgaand worden gewijzigd.

→ **De Romeinse Limes • Karel de Grote • Karel V**

3 Een gekerstend land

Over de godsdienst van de vroegste bewoners van de regio is weinig bekend, maar dankzij onder andere Tacitus weten we wel iets van de goden die men hier te lande vereerde. Vanaf circa 600-700 worden de bewoners van de Lage Landen bij de zee bekeerd tot het christendom. Kloosters worden centra van cultuur. In de zestiende en zeventiende eeuw wordt er vanwege de juiste leer oorlog gevoerd. Tot op de dag van vandaag is het christendom een belangrijk kenmerk van de Nederlandse cultuur.

→ **Hunebedden • De Romeinse Limes • Willibrord • Erasmus
De Beeldenstorm • De Statenbijbel**

73

4 Een Nederlandse taal

De eerste geschreven woorden in het Nederlands die we hebben dateren van circa 1100. Ze zijn geschreven door een Vlaamse monnik. Drukwerk in de 'moedertaal' komt pas in zestiende eeuw op gang. Lang wordt er door sommigen nog geschreven en gesproken in het Latijn (wetenschap) en in het Frans (elite). Regio's hadden hun eigen dialecten. Toch bestaat er een lange traditie van Nederlandstalige literatuur. De taalgrens loopt niet parallel met staatkundige grenzen.

→ **Hebban olla vogala • De Statenbijbel • Max Havelaar
Annie M.G. Schmidt**

5 Een verstedelijkt land en een handelsknooppunt aan de monding van Rijn, Schelde en Maas

Vanaf circa 1100 vindt hier verstedelijking plaats en ontstaan er handelsknooppunten. Eerst ligt het zwaartepunt in het zuiden (Vlaanderen en Brabant), vanaf circa 1500 ook sterk in het noorden (Holland). Holland en Zeeland zijn vanaf circa 1600 een belangrijk handelsknooppunt in Europa. Die functie heeft Nederland op dit moment nog steeds.

→ **De Hanze • De grachtengordel • Haven van Rotterdam**

6 De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden: ontstaan uit een opstand

De steden met hun burgers hebben andere belangen dan de adel. De eerste tekenen van die belangentegenstelling doen zich al vroeg voor. In de late Middeleeuwen probeerden Bourgondische vorsten de 'Lage Landen' onder één bestuur te brengen, maar deze politiek roept verzet op van steden en adel. In de zestiende eeuw mengt dit verzet zich met de roep op kerkhervorming. Een oorlog breekt uit en edellieden worden 'geuzen'. Willem van Oranje groeit uit tot leider van de Opstand en heet daarom 'vader des vaderlands'. Na zijn gewelddadige dood in 1584 ontwikkelt zich de bijzondere politieke structuur van 'de Republiek'. Kenmerkend voor de Republiek: bestuursmacht van regenten; zwak centraal gezag; godsdiensttolerantie.

→ **Floris V • Karel V • De Beeldenstorm • Willem van Oranje
De Republiek • Spinoza • De grachtengordel**

7 De bloei van de 'Gouden Eeuw'

In de zeventiende eeuw is de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden een grootmacht in Europa: economisch, politiek en cultureel. Kort, maar hevig. Immigranten (joden, Vlamingen, hugenoten) spelen in die bloei een grote rol. Op cultureel gebied is met name de omvang en kwaliteit van de zeventiende-eeuwse schilderkunst opmerkelijk. Economisch gezien waren dat de scheepvaart, de stapelmarkt, de hoogontwikkelde landbouw én de nijverheid. Ook verwierven Nederlandse geleerden internationale roem met uitvindingen op het technische vlak. Politiek gezien had de Republiek een uitzonderlijke staatsvorm op een continent waar koninkrijken de regel waren. Met het rampjaar 1672 begint aan deze ongekende bloeiperiode een einde te komen. Daarna is de Republiek een bescheiden speler op het Europese toneel, afhankelijk van wat de Europese grootmachten voor speelruimte geven. Ook economisch en cultureel is de Republiek vanaf het einde van de zeventiende eeuw minder toonaangevend in Europa.

→ **Hugo de Groot • Rembrandt • De Atlas Major van Blaeu
Michiel de Ruyter • Christiaan Huygens • Spinoza • Buitenhuisen**

8 Koopmansgeest en koloniale macht

Vanaf circa 1600 bevaren Nederlandse schepen de oceanen. Het zwaartepunt van de handel ligt in Europa, maar daarnaast wordt handel gedreven in Azië, Afrika en Amerika. In Azië en Amerika worden koloniën gesticht. Op de drie continenten handelen de Nederlanders ook in slaven. In de negentiende eeuw leidt centralisatie van Nederlands bestuur in koloniën tot langdurige oorlogen. Nederland heeft tot op de dag van vandaag sterke banden met Indonesië, Suriname en de Antillen.

→ **De VOC • De Atlas Major van Blaeu • Slavernij • Max Havelaar
Indonesië • Suriname en de Nederlandse Antillen • Veelkleurig Nederland**

75

9 Eenheidsstaat, constitutionele monarchie

In de tweede helft van de achttiende eeuw ontstaat mede onder invloed van de Verlichting in brede kringen van de bevolking behoefte aan het verwerven en verspreiden van kennis. Nieuwe ideeën over de inrichting van staat en maatschappij worden geuit. Pogingen van de patriottenbeweging om de macht van de stadhouders te beperken en de burgers meer invloed te geven mislukken aanvankelijk.

Tussen 1795 en 1848 wordt de huidige Nederlandse staat geformeerd. De basis voor de eenheidsstaat wordt gelegd in de Franse tijd (1795-1813). Na de nederlaag van Napoleon wordt Willem I, de zoon van de laatste stadhouder, koning over een verenigd koninkrijk. Dit 'herstel' van de Nederlanden duurt niet lang, want het revolutiejaar 1830 doet ook Brussel aan. In 1848 worden met de grondwet van Thorbecke de grondslagen gelegd voor de constitutionele monarchie die Nederland nu nog altijd kent. Het koninkrijk wordt nu een kleine mogendheid die de neutraliteit koestert.

→ **Buitenhuzen • Eise Eisinga • De patriotten • Napoleon Bonaparte
Koning Willem I • De grondwet**

10 Het ontstaan van een moderne samenleving

Vanaf 1839 wordt in Nederland een spoorwegnet aangelegd, en daarmee worden de afstanden kleiner. Het is een teken van de eenwording van de natie. Toch gaat het moderniseringsproces langzaam. Industrialisatie en urbanisatie komen pas na 1870 op gang, en daarmee is Nederland relatief laat. Bovendien raakt het land verdeeld in 'zuilen'. Dit verschijnsel van 'verzuiling' begint met de organisatie van katholieken, rechtzinnige protestanten ('de kleine luiden') en arbeiders, die zo hun eigen machtsblokken vormen. Drie kwesties staan centraal: de 'schoolstrijd' (kerkelijke gezindten komen op voor het recht op hun eigen scholen), het kiesrecht (algemeen mannenkiesrecht én vrouwenkiesrecht), en de 'sociale kwestie' (armoede, slechte werkomstandigheden, sociaal onrecht). Intussen doen ook 'moderne' kunstenaars van zich spreken. Zij beschouwen zich niet langer als hoeders van gevestigde kunsttradities en ontpoppen zich als vernieuwers van de kunst. In de literatuur is dit streven terug te vinden bij de Tachtigers, in de schilderkunst bij impressionisten en post-impressionisten en in de toegepaste kunst bij aanhangers van de Nieuwe Kunst (art nouveau) en het modernisme.

76

→ **De eerste spoorlijn • Verzet tegen kinderarbeid • Vincent van Gogh
Aletta Jacobs • De Eerste Wereldoorlog • De Stijl**

11 Nederland in een tijd van wereldoorlogen 1914-1945

Als klein land probeert Nederland zich te onttrekken aan de grote conflicten in Europa. Met de Eerste Wereldoorlog lukt dat, maar na afloop daarvan wordt het land meegesleurd in de wereldcrisis. De Duitse bezetting kent als grootste dieptepunten het bombardement op Rotterdam, het deporteren en vermoorden van de joodse bevolking en de hongervinter. In Azië begint de oorlog in 1942, maar na de bevrijding van 1945 begint een nieuwe oorlog die duurt tot 1949. De Tweede Wereldoorlog is 'het verleden dat weigert geschiedenis te worden'.

→ **De Eerste Wereldoorlog • De Stijl • De crisisjaren
De Tweede Wereldoorlog • Anne Frank • Indonesië**

12 De verzorgingsstaat, democratisering en ontkerkelijking

Na de oorlog wordt direct de ‘wederopbouw’ ter hand genomen. Na deze jaren van zuinigheid en hard werken breekt vanaf het einde van de jaren vijftig een grote verandering door in de levensstijl van de Nederlandse bevolking. De verzorgingsstaat en de welvaartssamenleving zorgen voor een radicale verhoging van de levensstandaard. Daarnaast maken mensen zich los van vertrouwde verbanden van kerk, zuil of gezin. Typerend zijn met name een minder hiërarchische verhouding tussen ouders en kinderen, het ontstaan van nieuwe rolpatronen tussen mannen en vrouwen en het ontstaan van vrijere opvattingen over seksualiteit. Op politiek gebied valt dit samen met een sterk democratiseringsstreven: het gezag van de gevestigde elites wordt ter discussie gesteld.

→ **Willem Drees • De watersnood • De televisie • Haven van Rotterdam**
Annie M.G. Schmidt • De gasbel

77

13 Nederland krijgt kleur

Na de Tweede Wereldoorlog raakt Nederland gewikkeld in een koloniale oorlog tegen de Indonesische onafhankelijkheidsbeweging. Tijdens en na deze oorlog vertrekken Nederlanders, Indische Nederlanders en Molukkers naar Nederland. Andere immigratiebewegingen volgen: vanaf de jaren zestig arbeiders uit de mediterrane landen, rond de dekolonisatie van Suriname (1975) uit deze (voormalige) kolonie, later ook uit de Nederlandse Antillen en tal van andere regio's. De Nederlandse samenleving verandert met deze toegenomen immigratie. Tussen de gevestigden en de nieuwkomers ontstaan de nodige spanningen.

→ **Indonesië • Suriname en de Nederlandse Antillen • Veelkleurig Nederland**

14 Nederland in Europa

Nadat de Tweede Wereldoorlog is ingeruild voor de Koude Oorlog wordt Nederland in Europa een pleitbezorger van Atlantische en Europese samenwerking. Na de beëindiging van de Koude Oorlog komt de Europese samenwerking in een stroomversnelling. In deze fase is Nederland ook actief bij vredesoperaties.

→ **Srebrenica • Europa**

E Lijst met errata deel A en B

Deel A

- p. 56 (noot 63) – ‘Nederland’; lees: ‘Nederlands’
- p. 56 – nootcijfer 64 staat ten onrechte aan het einde van de alinea. Het hoort bij de zin die eindigt op ‘enige clausulering in de literatuurlijst aan te brengen.’
- p. 72 en p. 83 (aanbeveling 25) – ‘Ministerie van VWS’; lees: ‘Ministerie van Verkeer en Waterstaat’

78

Deel B

- p. 20 (Floris V) – ‘1280’; lees: ‘1290’
- p. 26 (Erasmus) – ondertitel ‘1466?’; lees: ‘1469?’
- p. 33 (Willem van Oranje) – ‘10 juli’; lees: ‘10 juli 1584’
- p. 35 (De Republiek) – ‘een afstammeling van Willem van Oranje’; lees: ‘familie van Willem van Oranje’
- p. 44 (De Statenbijbel) – ‘vanuit het Latijn’; lees: ‘vanuit de grondtalen’
- p. 58 (Eise Eisinga) – ‘de maan een aantal planeten’; lees: ‘de maan en een aantal planeten’
- p. 62 (Napoleon Bonaparte) – ‘kilo’; lees: ‘kilogram’
- p. 69 (De Grondwet) – ‘vrouwenkiesrecht in de Grondwet opgenomen’; lees: ‘vrouwenkiesrecht – dat in 1919 was ingevoerd – in de Grondwet opgenomen’
- p. 77 (Aletta Jacobs) – ‘in de Grondwet werd opgenomen’; lees: ‘werd ingevoerd’
- p. 87 (Anne Frank) – ‘Ook haar moeder [...] overleefde het kamp’; lees: ‘Ook haar zus stierf daar. Haar moeder kwam om in Auschwitz. Vader Otto Frank overleefde het kamp en keerde terug uit Polen.’
- p. 89 (Indonesië) – ‘erkende daarmee’; lees: ‘aanvaardde daarmee’
- p. 92 (De watersnood) – ‘braken in Zeeland [...] 1835’; lees: ‘braken in Zeeland, West-Brabant en op de Zuid-Hollandse eilanden [...] 1836’
- p. 96 (Haven van Rotterdam) – ‘Eemshaven’; lees: ‘Eemhaven’
- p. 97 (Haven van Rotterdam) – ‘Betuwelijn’; lees: ‘Betuweroute’
- p. 102 (Srebrenica) – ‘nam premier Kok [...] in Srebrenica op zich’; lees: ‘nam premier Kok [...] in Srebrenica’

BIJLAGE 3

De vijftig vensters en de kenmerkende aspecten van de tien tijdvakken van de commissie De Rooy

79

In blauw: de tijdvakken en de kenmerkende aspecten (alleen uitgewerkt voor het basisonderwijs en basisvorming-plus). **In oranje:** de canonvensters, al dan niet gekoppeld aan de kenmerkende aspecten.

Tijdvakken en vensters	Kenmerkende aspecten basisonderwijs	Kenmerkende aspecten basisvorming-plus
De tijd van jagers en boeren (3000 voor Christus)	<ul style="list-style-type: none">• de levenswijze van jagers-verzamelaars• het ontstaan van landbouw en landbouwsamenlevingen	<ul style="list-style-type: none">• de levenswijze van jagers-verzamelaars• het ontstaan van landbouw en landbouwsamenlevingen• het ontstaan van de eerste stedelijke samenlevingen
Hunebedden	het ontstaan van landbouw en landbouwsamenlevingen	het ontstaan van landbouw en landbouwsamenlevingen
De tijd van Grieken en Romeinen (3000 voor Chr.-500 na Chr.)	<ul style="list-style-type: none">• de verspreiding van de Grieks-Romeinse cultuur en de confrontatie met de Germaanse cultuur• het christendom in het Romeinse Rijk	<ul style="list-style-type: none">• burgerschap en wetenschappelijk denken in de Griekse stadstaat• verspreiding van de Grieks-Romeinse cultuur en de confrontatie met de Germaanse cultuur• het christendom in het Romeinse Rijk: van verboden tot enig toegestane godsdienst
Willibrord	de verspreiding van het christendom in de Lage Landen	de verspreiding van het christendom in de Lage Landen
Karel de Grote	hofstelsel en horigheid	hofstelsel en horigheid de verhouding tussen heer en vazal
Hebban olla vogala		

Tijdvakken en vensters	Kenmerkende aspecten basisonderwijs	Kenmerkende aspecten basisvorming-plus
De tijd van steden en staten (1000/1200-1500)	<ul style="list-style-type: none"> • opkomst van handel en ontstaan van steden • opkomst van de stedelijke burgerij en toenemende zelfstandigheid van steden 	<ul style="list-style-type: none"> • de strijd tussen kerk en staat • opkomst van handel en ontstaan van steden • opkomst van de stedelijke burgerij en toenemende zelfstandigheid van steden • het begin van staatsvorming en centralisatie
Floris V	het ontstaan van landbouw en landbouwsamenlevingen	de verhouding tussen heer en vazal (NB. vorige tijdvak) het begin van staatsvorming en centralisatie
De Hanze	opkomst van handel en ontstaan van steden	opkomst van handel en ontstaan van steden
De tijd van ontdekkers en hervormers (1500-1600)	<ul style="list-style-type: none"> • het begin van de Europese overzeese expansie • de Opstand en het ontstaan van een onafhankelijke Nederlandse staat 	<ul style="list-style-type: none"> • veranderend mens- en wereldbeeld van de Renaissance en het begin van een nieuwe wetenschappelijke belangstelling • het begin van de Europese overzeese expansie • de Reformatie en de splitsing in de christelijke kerk • de Opstand en het ontstaan van een onafhankelijke Nederlandse staat
Erasmus	opkomst van handel en ontstaan van steden	veranderend mens- en wereldbeeld van de Renaissance en het begin van een nieuwe wetenschappelijke belangstelling
Karel V	het begin van de Europese overzeese expansie de Opstand	het begin van de Europese overzeese expansie de Opstand
De Beeldenstorm	de Opstand	de Reformatie en de splitsing in de christelijke kerk de Opstand
Willem van Oranje	de Opstand en het ontstaan van een onafhankelijke Nederlandse staat	de Opstand en het ontstaan van een onafhankelijke Nederlandse staat

Tijdvakken en vensters	Kenmerkende aspecten basisonderwijs	Kenmerkende aspecten basisvorming-plus
De tijd van regenten en vorsten (1600-1700)	<ul style="list-style-type: none"> • ontstaan van handelskapitalisme en begin van wereldeconomie • burgerlijk bestuur en stedelijke cultuur in Nederland 	<ul style="list-style-type: none"> • ontstaan van handelskapitalisme en begin van wereldeconomie • burgerlijk bestuur en stedelijke cultuur in Nederland • het streven van vorsten naar absolute macht • de wetenschappelijke revolutie
De Republiek	burgerlijk bestuur en stedelijke cultuur in Nederland	burgerlijk bestuur en stedelijke cultuur in Nederland
De VOC	ontstaan van handelskapitalisme en begin van wereldeconomie	ontstaan van handelskapitalisme en begin van wereldeconomie
De Beemster		wetenschappelijke revolutie
De grachtengordel	burgerlijk bestuur en stedelijke cultuur in Nederland	burgerlijk bestuur en stedelijke cultuur in Nederland
Hugo de Groot	burgerlijk bestuur en stedelijke cultuur in Nederland	burgerlijk bestuur en stedelijke cultuur in Nederland
De Statenbijbel		
Rembrandt	stedelijke cultuur	stedelijke cultuur
De Atlas Major van Blaeu	ontstaan van handelskapitalisme en begin van wereldeconomie	ontstaan van handelskapitalisme en begin van wereldeconomie
Michiel de Ruyter	ontstaan van handelskapitalisme en begin van wereldeconomie	ontstaan van handelskapitalisme en begin van wereldeconomie
Spinoza		wetenschappelijke revolutie
Christiaan Huygens		wetenschappelijke revolutie

Tijdvakken en vensters	Kenmerkende aspecten basisonderwijs	Kenmerkende aspecten basisvorming-plus
De tijd van pruiken en revoluties (1700-1800)	<ul style="list-style-type: none"> • slavenarbeid op plantages en de opkomst van het abolitionisme • het streven naar grondrechten en naar politieke invloed van de burgerij in de Franse en Bataafse Revolutie 	<ul style="list-style-type: none"> • het denken over staat en maatschappij in de Verlichting • slavenarbeid op plantages en de opkomst van het abolitionisme • het streven naar grondrechten en naar politieke invloed van de burgerij in de Franse en Bataafse Revolutie
Slavernij	slavenarbeid op plantages en de opkomst van het abolitionisme	slavenarbeid op plantages en de opkomst van het abolitionisme
Buitenhuizen		
Eise Eisinga		
De patriotten	het streven naar grondrechten en naar politieke invloed van de burgerij in de Bataafse Revolutie	het denken over staat en maatschappij in de Verlichting het streven naar grondrechten en naar politieke invloed van de burgerij in de Bataafse Revolutie
Napoleon Bonaparte	het streven naar grondrechten en naar politieke invloed van de burgerij in de Franse en Bataafse Revolutie	het streven naar grondrechten en naar politieke invloed van de burgerij in de Franse en Bataafse Revolutie

Tijdvakken en vensters	Kenmerkende aspecten basisonderwijs	Kenmerkende aspecten basisvorming-plus
De tijd van burgers en stoommachines (1800-1900)	<ul style="list-style-type: none"> • het ontstaan van een parlementair stelsel en de toename van volksinvloed • de industriële revolutie en de opkomst van emancipatiebewegingen 	<ul style="list-style-type: none"> • de politiek-maatschappelijke stromingen nationalisme, liberalisme, socialisme, confessionalisme en feminisme • het ontstaan van een parlementair stelsel en de toename van volksinvloed • de industriële revolutie en de opkomst van emancipatiebewegingen • het moderne imperialisme
Koning Willem I	het ontstaan van een parlementair stelsel en de toename van volksinvloed	het ontstaan van een parlementair stelsel en de toename van volksinvloed
De eerste spoorlijn	de industriële revolutie	de industriële revolutie
De Grondwet	het ontstaan van een parlementair stelsel en de toename van volksinvloed	het ontstaan van een parlementair stelsel en de toename van volksinvloed, liberalisme
Max Havelaar		
Verzet tegen kinderarbeid	de industriële revolutie en de opkomst van emancipatiebewegingen	de industriële revolutie en de opkomst van emancipatiebewegingen, liberalisme
Vincent van Gogh		
Aletta Jacobs	emancipatiebewegingen	emancipatiebewegingen, feminisme

Tijdvakken en vensters	Kenmerkende aspecten basisonderwijs	Kenmerkende aspecten basisvorming-plus
De tijd van wereldoorlogen (1900-1950)	<ul style="list-style-type: none"> • de economische wereldcrisis • de Duitse bezetting en de jodenvervolgning 	<ul style="list-style-type: none"> • het totalitaire karakter van het communistisch politiek systeem • de economische wereldcrisis • het racistisch en totalitair karakter van het nationaal-socialisme • de Duitse bezetting en de jodenvervolgning
De Eerste Wereldoorlog		
De Stijl		
De crisisjaren	de economische wereldcrisis	de economische wereldcrisis
De Tweede Wereldoorlog	de Duitse bezetting en de jodenvervolgning	de Duitse bezetting en de jodenvervolgning het racistisch en totalitair karakter van het nationaal-socialisme
Anne Frank	de jodenvervolgning	de jodenvervolgning het racistisch en totalitair karakter van het nationaal-socialisme
Indonesië		nationalistische bewegingen in de koloniën en het streven naar onafhankelijkheid (NB. volgende tijdvak)

Tijdvakken en vensters	Kenmerkende aspecten basisonderwijs	Kenmerkende aspecten basisvorming-plus
De tijd van televisie en computer (1950-heden)	<ul style="list-style-type: none"> • de blokvorming tussen Oost en West en de Koude Oorlog • de Europese integratie • sociaal-culturele veranderingen en toenemende pluriformiteit vanaf de jaren '60 	<ul style="list-style-type: none"> • nationalistische bewegingen in de koloniën en het streven naar onafhankelijkheid • de blokvorming tussen Oost en West en de Koude Oorlog • de Europese integratie • sociaal-culturele veranderingen en toenemende pluriformiteit vanaf de jaren '60
Willem Drees		
De watersnood		
De televisie	sociaal-culturele veranderingen en toenemende pluriformiteit vanaf de jaren '60	sociaal-culturele veranderingen en toenemende pluriformiteit vanaf de jaren '60
Haven van Rotterdam		
Annie M.G. Schmidt	sociaal-culturele veranderingen en toenemende pluriformiteit vanaf de jaren '60	sociaal-culturele veranderingen en toenemende pluriformiteit vanaf de jaren '60
Suriname en de Nederlandse Antillen		nationalistische bewegingen in de koloniën en het streven naar onafhankelijkheid
Srebrenica		
Veelkleurig Nederland	sociaal-culturele veranderingen en toenemende pluriformiteit vanaf de jaren '60	sociaal-culturele veranderingen en toenemende pluriformiteit vanaf de jaren '60
De gasbel		
Europa	Europese integratie	Europese integratie

Lijst van evenementen en spreekbeurten

86 Deze opsomming bevat alleen de lezingen en debatten waaraan commissieleden een bijdrage hebben geleverd sinds 16/10/2006. Media-optredens, interviews, gastcolleges en dergelijke zijn buiten beschouwing gelaten.

DATUM	OMSCHRIJVING	CIE
17-10-06	Discussiebijeenkomst Directeurenlunch OCW, Den Haag	FvO
18-10-06	Lezing Koninklijke Vlaamse Academie voor Nederlandse taal en letterkunde, Gent	FvO
21-10-06	Debat tijdens Nacht van de Geschiedenis, Amsterdam	FG
26-10-06	Discussiebijeenkomst met ambtenaren OCW, Den Haag	EK, FG
1-11-06	Lezing Dag van het literatuuronderwijs, Rotterdam	FvO
2-11-06	Lezing <i>Academische Boekengids/CvB's</i> , Groningen	FvO
3-11-06	Debat over de Haagse canon, Stadhuis Den Haag	EK
5-11-06	Onderwijsdebat, De Rode Hoed, Amsterdam	FvO
7-11-06	Lezing Muiderkring, Muiderslot	FvO
8-11-06	Lezing Kapittelavond, Utrecht	FvO
9-11-06	Lezing Studentenvereniging Vegetist, Tilburg	HS
11-11-06	Bijeenkomst rond bundel <i>Controverses rond de canon</i> , Utrecht	SL, FG
13-11-06	Debat over de canon, Helios Faculty Club, UU	EK
15-11-06	Lezing PABO Hogeschool Leiden	HS
18-11-06	Lezing Jaarvergadering Vereniging voor Bijzondere Scholen (VBS), Jaarbeurs, Utrecht	PvM
24-11-06	Nascholing Universitair Onderwijscentrum Groningen: Nederland en Indonesië	SL
27-11-06	Lunchlezing, Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Den Haag	EK
29-11-06	Lezing Conference on Common Cultural Heritage	SL

DATUM	OMSCHRIJVING	CIE
30-11-06	Lezing Landelijke Vereniging Voor Neerlandici, Amsterdam	HS
4-12-06	Lezing Het Verhaal Centraal, lezingendag, Westerbork	FvO
6-12-06	Lezing bijeenkomst Boekmanstichting over de canon in het culturele veld	FvO
7-12-06	Bijeenkomst Canon Nederlandse literatuur, Letterkundig museum	FvO
8-12-06	Bijdragen SICA-congres: Een Europese Culturele Canon voor een samenbindende Europese politiek	SL, HB
22-01-07	Canongesprek met <i>Historisch Nieuwsblad</i> , Parooltheater, Amsterdam	FvO
13-02-07	Lezing Erfgoedinspectie, OCW	FvO
16-02-07	Bijdrage KNHG discussiemiddag over de canon, KB Den Haag	FvO
20-02-07	Lezing Rotaryclub West-Utrecht	EK
6-03-07	Voordracht bij presentatie Plaatsen van herinnering, Amsterdam	FvO
13-03-07	Lezing Lezen centraal, Utrecht	FvO
14-03-07	Lezing Koning Willem II college, Tilburg	FvO
23-03-07	Kohnstammlezing UvA	FvO
26-03-07	Lezing over 'kolonialisme en de canon', Landelijke Lio-dag leraren geschiedenis Leiden	SL
27-03-07	Amsterdamlezing, UvA	FvO
29-03-07	Lezing Erfgoed Nederland, studiedag erfgoededucatie	SL
4-04-07	Spinozalezing, Voorburg	FvO
13-04-07	Lezing PABO-docenten, Hilversum	FvO
16-03-07	Lezing Nederlandse Katholieke Schoolraad (NKS), Vught	PvM
20-04-07	Bijeenkomst van OCW (DCE) over mogelijkheden van de canon voor het culturele erfgoedveld	FvO, SL
8-05-07	Lezing Probiblio, Teylers Museum, Haarlem	HS
11-05-07	Lezing OU, regiodag cultuurwetenschappen, Utrecht	EK
12-05-07	Debat over Relicanon, Jacobikerkerk, Utrecht	HS
23-05-07	Debat tijdens pasar malam over de canon en Indische geschiedenis	SL
30-05-07	Debat over cultureel burgerschap, Raad voor Cultuur, Utrecht	MD

Nogmaals: aanbevelingen

Met betrekking tot het rapport

- Dit rapport en het bijbehorende ontwerp breed in discussie geven in politiek, onderwijs en samenleving, en toezien op vervolg – Ministerie van OCW

Met betrekking tot het ontwerp

- Kaart hoogwaardig laten produceren (op verschillende formaten) en uitleveren aan scholen en eventueel andere partijen (Aanbeveling 1, A § 2.3, C § 3.3)
- Kist met voorwerpen bij de vensters laten ontwikkelen (Aanbeveling 2, A § 2.3, C § 3.3)
- Website entoen.nu laten beheren en uitbouwen (Aanbeveling 3, A § 2.3, C § 3.3)
- Laten bezien hoe expressievakken zoals CKV nog beter in het ontwerp zijn te verankeren, inhoudelijk zowel als didactisch (Aanbeveling 6, A § 3.1.1)
- Nadere bezinning op de plaats van de canon in de bovenbouw (Aanbeveling 8, A § 3.3.1)
- Overweeg een proces in gang te zetten om te komen tot een internationale canon voor het Nederlandse onderwijs (Aanbeveling 27, A § 4.1, C § 2.2.2)

Het onderwijs

- Dit rapport bespreken per school, zowel op directieniveau als in betrokken vaksecties (Aanbeveling 28, A § 4.2)
- Dit rapport bespreken in lerarenverenigingen – Algemene lerarenverenigingen PO; voor VO lerarenorganisaties geschiedenis, aardrijkskunde, Nederlands, cultuur/CKV, maatschappijleer (Aanbeveling 29, A § 4.2, C § 1)

- Ondersteunen en stimuleren van initiatieven om didactiek (inclusief stimulerende opdrachten en toetsing) te ontwikkelen bij het canonontwerp – OCW (Aanbeveling 4, A § 3.1, C § 3.3)
- Meer vakinhoud op de PABO en de lerarenopleidingen – directies van PABO's en lerarenopleidingen, en OCW (Aanbeveling 11, A § 3.2, C § 3.3)
- Schooltelevisie: serie programma's over de canon met een lengte van een kwartier per venster – Teleac/NOT (Aanbeveling 18, A § 3.3, C § 3.2)
- Nascholing ontwikkelen – Landelijke pedagogische centra i.s.m. OCW (Aanbeveling 12, A § 3.2, C § 3.3)
- Onderzoek naar staat van schoolbibliotheken (m.n. PO) en zonodig steun – OCW (Aanbeveling 5, A § 3.1.1)
- Onderzoek ten aanzien van excursiewezen vanuit PO en VO en zonodig steun – OCW (Aanbeveling 15, A § 3.3)
- Hoger onderwijs: bezien hoe men inhoud kan geven aan de idee van 'hoogste burgerschool' – VSNU, HBO-raad (Aanbeveling 10, A § 3.1.3)

89

Provincies en gemeenten

- Initiatieven lokale canon in samenwerking met onderwijs en erfgoedinstellingen op lokaal niveau – Erfgoed actueel en VNG (Aanbeveling 7, A § 3.1.1, C § 2.2.2)
- Stand van samenwerking en kansen bezien tussen scholen en culturele instellingen, en waar mogelijk bevorderen – Via VNG en Cultuur & School (Aanbeveling 20, A § 3.3, C § 3.2)

Culturele instellingen

- Dit rapport en bijbehorende ontwerp breed in discussie nemen in cultuur- en erfgoedsector – regie OCW, afd. Cultuur (Aanbeveling 13, A § 3.3, C § 3.2)
- Overleggen over mogelijk aanhaken bij dit ontwerp – Koninklijke Vereniging van archivariissen in Nederland; Nationaal archief, provinciale en gemeentelijke archieven (Aanbeveling 17, A § 3.3)
- Overleggen over mogelijk aanhaken bij dit ontwerp – Nederlandse Museumvereniging (Aanbeveling 21, A § 3.3)
- Overleggen over mogelijk aanhaken bij dit ontwerp – Nederlandse Bibliotheekvereniging (Aanbeveling 22, A § 3.3)

- Overleggen over mogelijk aanhaken bij dit ontwerp door Publieke omroep (Aanbeveling 23, A § 3.3, C § 3.2)
- Digitaal domein ontwikkelen ‘de canon in de Nederlandse literatuur’
 - Digitale bibliotheek voor Nederlandse letteren (Aanbeveling 9, A § 3.1.3)
- Excursiebestemmingen linken aan entoen.nu
 - Nederlandse Museumvereniging (Aanbeveling 14, A § 3.3)
- Verkenning project ooggetuigen in de klas – OCW (Aanbeveling 16, A § 3.3)
- Digitale media-archieven linken aan canonsite – Nederlands instituut voor beeld en geluid (NIBG); archief- en bibliotheeksector (Aanbeveling 19, A § 3.3)

Markt en maatschappij

- Rapport en ontwerp bestuderen voor gewenste aansluiting
 - Educatieve uitgevers (Aanbeveling 24, A § 3.4, C § 3.3)
- Verkenning project de canon (lokaal en nationaal) op borden langs de Nederlandse wegen – Ministerie van V&W, ANWB (Aanbeveling 25, A § 3.4, C § 3.1)

Met betrekking tot het proces

- Stichten en laten floreren: Willem van Oranjefonds
 - Kabinet i.s.m. Innovatieplatform (Aanbeveling 26, A § 3.5, C § 3.4)
- Hoofdlijnenreactie naar aanleiding van respons op dit rapport
 - Canoncommissie (voorjaar 2007) (Aanbeveling 30, A § 4.2, C-deel)
- Over vijf jaar canon van Nederland laten herbezien
 - OCW (Aanbeveling 31, A § 4.2, C § 3.4)

Illustratieverantwoording

- 12 Doom&Dickson (Antoine Houtsma en Bart Oostindie)
- 13 De Journalist
- 14 Peter de Wit
- 17 Reyd, Geleijnse & Van Tol
- 29 Jos Collignon
- 40-42 Kok Korpershoek
- 52 Peter de Wit
- 66-67 Stichting entoen.nu
- 68 Adriaen Hanneman, Koninklijk Kabinet van Schilderijen, Den Haag
- 69 NASA
- 70 Frans Heijn

Gebruikte afkortingen

92

CINOP	Centrum voor Innovatie van Opleidingen
CITO	Centraal Instituut voor Toetsontwikkeling
CNV	Christelijk Nationaal Vakverbond
HN	<i>Historisch Nieuwsblad</i>
IVGD	Instituut voor Geschiedenis Didactiek
KNHG	Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap
MBO	middelbaar beroepsonderwijs
NKSR	Nederlandse Katholieke Schoolraad
NUFFIC	Netherlands Organization for International Cooperation in Higher Education
OCW	Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
PABO	pedagogische academie voor het basisonderwijs
VGN	Vereniging van docenten in Geschiedenis en Staatsinrichting Nederland